

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

775. 98
SÄHLGRENKA SJUKH.
DEPT. I 26
UNIVERSITETSBIBLIOTEKET
MEDICINSKA SEKTIONEN

[Lindestolpe]

Pehr Dubbsr.

[SS.ä. 4034.]

Sahlgrenska Sjukhus-
Biblioteket.

Ob!

Tagaerisfen
"Täncker om matkan
etc. har H. defel. på
de sista tiderna i
Gundelops en riklig.

[7. dindestolpe]

JOHAN LINDERS

Sanctar

Om

Then Smittosame Siukdomen

Fransoser /

Och

SALIVATION

eller

Dregel = Luren.

STOCKHOLM/

Tryckt hos JULIUS GEORG MATTHIÆ,
Kongl. Antiqu. Archiv. Boktr.

Åhr 1713.

Och finnes til köps hoos Bokbindaren
Gustaf Flybom.

* * *

AD PROBATIO:

Het hafwer Medicinæ Doctoren och Assessoren uti Kongl. Collegio Medico, Adel och Höglårde Herz JOHAN LINDER ingifwit en Bok / som kallas Tancfar om then Smittosame Siufdomen Fransoser / och Salvation eller Dregel=Curen / at wederbörligen igenomlåsas och censureras: Och som Kongl. Collegium finner thenna Bok wara wäl skrifwen / och med praxi samt dageliga Förfarenheten öfwerensstämma / ty befordras then ock här med til Trycket. Stockholm den 20. Octobr: 1712.

*R. C. Med:
Stokb.*

Bommen hijt J Venus Söner /
 Och beseen / hur' Eder lust
 Andtlig Ehr med mycken pust /
 Med mång tusend ångst belöner.

Elfska är en allmän plåga!

Men om Uthlånst Bråna sig
 Smuger in försätelig /
 Tånds man up i liusan låga.

Kärlek tå sig hårdt förbinder
 Uthi Körtlor / Been och Mårg /
 Kroppen får en sublan fårg;
 Siålen lijder merkelig hinder.

Elfskog slår ock uth på lijfwet
 Nu med rosor / nu med såår /
 Soom och Nåsa lythe får:
 Döden taar hwad öfrigt blifwit.

Therför Wåna=Plitar sächta
 Med oreenligt Tijdsfördrif!
 Kärlek skadar en Ehrs lijf /
 Om J Eder wißligt achta.

För några åhr sedan / tå jag från Ubo
 Academia, efter ett litet ther sam-
 måttådes aflagt prof om the Hesper-
 riste Upten / kom til Upsala / begaf
 jag

jag mig med alfwär til Läkarekonsten / sedan
 Adell och Höglärde Herr Professor Doct.
 Vallerius i Finland hade först gifwit mig en
 lust ther til / och likasom å nyo upständt then
 hos mig från barndomen länge förborgade el-
 den. Och när jag någon tid wid Upsala Hög-
 Schola mig hade uppehållit / samt borde efter
 wahnligheten / före min afresa ther ifrån / af-
 lägga något offentligt prof / ehuruwäl uthi en
 ganska stor fattigdom och medellöshet / förföll
 jag ändteligen på ett ämne / som fuller af män-
 ge Läkare war tilförende beskrifwit / men doch /
 för thesas åthskillige meningar skul / ganska
 åfventyrligt / nemligen om then Veneriske
 Smittan eller the så kallade Fransoser: thet
 jag efter mit förstånd then tiden mögeligst uth-
 arbetade / och omsiider under Adle och Hög-
 lärde Herr Professorens Doct. Robergs til-
 hielp uppå Academien lät igenomsee och wan-
 ligen förhöra.

Och som thetta fahrliga Gifvets betrach-
 tande gaf mig anledning / at också beskåda an-
 dra och ändteligen alla här tils bekanta Giffts
 naturliga egenskap / som jag ock något ther efter
 i Holland en liten Bok om Gifft har uthgå-
 låtit: ty har jag sedermera åfwen negare hos
 mig sielf thet Veneriska Gifvets natur efter-
 sinnat / och jämwäl under mitt wistande wid
 Hollendiska Academierne, genom lärde Måns
 tahl / och egen förfarenhet befunnit / at något
 uthi then af mig i Upsala hållne Disputationen
 ändras kunde / särdeles hwad sielfwa Gifvets
 natur

natur betråffar / hwilket finnes af mig wara til Den bestaffenheten uthsatt / som thet Doch förmodeligen aldrig åger.

Alltså ock emedan någon torde wara af then gasamhet och begårighet / at willia sådant läsa på Swensko / wil jag förthen skul uthur bemålte min Proffskrift thet bästa uthdraga / och på wårt Modersmåhl öfversättia / införandes här och ther / hwad jag sielf sedermera hos åthskilliga Personer / som med thenna främpan behåstade warit / anmärckt / och förfarenheten mig lärdt hafwer. Och gör jag mig nu för thenna gången ey såkrare hopp at undslippa the atwundsiukas widriga omdöme / än mig tilförende är wederfarit. Poëten har fordom wäl sagt : *Habent sua fata libelli.* Then ene lastar ; Hin annan berömmar. Bäst är / at hålla sig wid thet gamla Ordspråket : *Misera est fortuna , cui nulla est Invidia.* Then är alt för eländig / som ingen atwund är underkastad. Thet är fuller sant / at jag ey många åhr hållit mig wid Läkarekonsten : Doch torde thet wara at twisla på / om the / som bittida / och fört än the hafwa lagt någon grundwal uthi andra wettenskaper / slå sig ther til / warda widare och til högre förstånd ther uthinnan uphinnandes / än the / som tå först gripa til Läkare Böcker / när the giordt sig något annat bekant ; aldenstund man finner / at emillan alla wettenskaper är ett ouplösligt Systerband och lijf som en kädia. Men at resa uthom lands och mig widare (fast på en så kort

tijd) förmera / hade för min fattigdom skull al-
drig håndt / om icke Hennes Kongl. May:t
Rijks Enckie-Drottningen / Hennes Durch-
leuchtighet Högstfahl. Hertiginnan / och Hen-
nes Kongl. Höghet Art-Princessan aldranådi-
gast med resepenningar mig hade hulptit; thet
jag så nu / som alltid / med diupaste wyrdnad
och tacksamhet in til min död aldraunderdåni-
gast erkänner.

Doeh kunde här någon säya / huru onö-
digt thet wore / at skrifwa om en Siukdom /
som af så många är tilförende beskriwen.
Swilket jag lemnar thet han / och önskar / at
alle / åth minstone the fläste / hade träffat rätt.
Thet är ett gammalt Ordspråk: Omnes mor-
bi cūrantur in cathedra, alle Siukdomar
botas i Stolen. Men när man kommer / at
lägga handen wid the Siuka / går måsta delen
intet an / hwad så ifrigt framföres och med så
mycket ordaprål warder bestyrkt. Ingen
har doch / så wida jag wet / på Swensko nå-
gon särdeles och egentelig underrättelse fram-
gifwit om thenne smittosame Siukdomen.
Hwarföre jag ocf förhoppas winna den gunstige
Läsarens så mycket snarare wälbehag / som jag
med många sådane Siuke umgäds / och ingen-
ting skal framgifwa / thet jag icke troor är sant /
eller sannolikt / särdeles hwad sielfwa Giffnets
egenteliga halt är / och hwad Curen anbelan-
gar; kunnandes icke något wist om Siukdo-
mens aldrasförsta uhrsprung och upkomst med-
dela / aldenstund sådant är mera roligt at wetas

än lätt at uthransaka / som thet ock torde blif-
wa til långa tider uthi glömskones owettenhet
erwårdeligen förwarat.

The gamle Medici hafwa fördelt Siuk-
domarna uthi tvåanne slag: Hetsiga / eller the
som gå hastigt öfwer; och Långsamma. Wid
the Hetsiga gör en Läkare ibland icke thet rin-
gaste til saken / uthan thet kommer måst an
uppå Naturens utharbetande. Men då man
mercker / at Naturen är antingen för starck /
eller ock för swag / måste Läkaren vara wid
handen och göra sitt til. Med the lång-
same Siukdomar är thet intet så beskaffat: ty
the stå sållan til at afhielpas uthan ens Medi-
ci goda råd och godtsinnande / ehuruwäl thet
ofta kan skie med fast andre medel / än Medi-
camenten, som jag på ett annat ställe uthi mi-
ne Tanckar om Suurbrunnars Krafft och
Werkan / widlystelige nämdt hafwer. Doch
har jag ännu aldrig läsit / at then Veneriske
Siukdomen / som ock är en ibland the Lång-
sama / af sig sielf och med tiden genom Na-
turen är botad worden / uthan måste altid ge-
nom en förständig Läkare med bepröfwade och
tilförlätelige medel hämmas och aldeles uthros-
tas / så framt man icke heldre wil wara siuk /
och förlora någon ansenlig Dehl af sin Kropp.
Hwar om jag nu genom Guds nåd ärnar
handla.

Afwund / som mig illa tyder /
 Sätt tig ned / och båt tre skrif /
 Hwad fullkomligt är / oß gif:
 Thet tu gör dig sielfwan pryder.
 Then / som annat ey wil låya /
 Un hwad man uprichtigt weet /
 Genom god erfarenhet /
 Bör ey någon afwund wåya.

Thet första Stycket /

Om then Veneriske Siukdo- mens ursprung / och första upkomst.

Bland the lärda Läkare är en stoor frå-
 ga / som ock har födt uthaf sig åthskil-
 liga tråtor / om thet gifs flere Siuk-
 domar nu för tiden / än fordomdags? Som-
 lige willia förswara / at menniskan thenna tij-
 den ey är med flere främper beswårad / än i
 the forna tijder / tagandes sig til skäl / at i the
 Gamlas Skriffter / så Andelige som Werldslige /
 finnas nästan the samme Siukdomar
 nämde / som nu för tiden ibland folcket måst
 griipa om sig. Seer man til the Gamlas lef-
 wernes maner / thetas enfaldiga spijs af miölk
 och örter / thetas wålsmakeliga dryck af bara
 rent watern / samt thetas stadiga och obewekliga
 Sinnetts

Sinnets rörelser / skal man snart nog kunna sluta / at the thetta lefwernet är förändrat / måtte och the genom en annorlunda Diæt insmygande sjukdomar wara af en heel annan natur / än the / som af en så enfaldig matredning kunnat härkomma. Hwarföre ock then lärde van Helmont rätteligen sluter / at ey alle Sjukdomar på en tid komma up / uthan genom omgånge med främmande folck ; Jordenes öpningar ; annan slags mat ; Boställens ombytande ; åthskillige Landskaps åthskilliga naturer ; Wäders lekens förändringar / och slika orsaker / otalige många sjukdomar äre uthsprungne / som doch them Gamtom varit aldeles obekante ; warandes i England anmerckt / at med thet Americaniske Sockret åthskillige Krämpor insmugit : thet ock then store mannen Salmasius tilstår i sin Boof de Annis Climactericis.

Men efter man befinner / at så wäl hos Israels barn / som hos the Romare / och åthskilliga andra folckslag en tresselig Skörachtighet fordom gått i swang / så at then hwarfen sedermera / eller nu thenna tiden torde kan skie wara större / som här och thet kan läsas i Biblen / jämwäl och hos Poëtterna är anmärckt / så hade man fuller fog at troo / thet en sådan smitta måtte äfwen på then tiden varit til / så framt then upkomma kunde af ett flychtigt kärleksspel. Ty at förtiiga the gemenare exempel / hwem kunde wara skörachtigare än Messalina Keysarens Claudii Gemål ? om hwilken Plinius något särdeles berättar / ock Juvenalis

i sin siette Satyra henne med så lijflige och grofwe
färgor afmålar / at thet strider mot åhrbarhe-
heten sådant här at nämna.

Men som thetta är swårt at finna sig uthi
ty wil jag allenast upsätta twänne meningar
här om. Först thetas / som säga at the gamle
både haft / och beskriswit thenna Siukdomen :
Sedan thetas / som willia bewiisa / at Siu-
kan först kom up och syntes uthi then Neapoli-
taniska rychtbara belägringen ; Och sidst äch-
skilligas utblåtelse om orsakerne / genom hwil-
ka the förmena thetta Veneriska giffet wara
upkommit / lemnandes hwarjom och enom fritt
at uthwälja then mening / som bäst behager.

Somlige föregifwa / at the bölder och sår /
hwar med Israëliterne ofta wore plågade /
jämnväl och then grufweliga skabb / hwar af
Job så swåra anfåktades / ey hade annat
warit / än Fransöfke Etterbölder ; thet om jag
Doch intet törs utblåta mig. Men the som ey
så långt tillbaka willia beräkna thenna Siukdo-
mens upkomst / säga / at the aldreaäldste Me-
dici hafwa thenna Smittan granneligen be-
skrifwit. Och som man nu för tiden ey äger
äldre Läkare-Böcker / än them Hippocrates
ester sig lemnat / willia någre uthaf thes tredie
Book om Farsother sluta / at han med the bö-
lder och sår / som uthi Staden Cranone slogo
uth i Huswudet / Liumskorne / på Hafan och
annorstädes / ey annat menar än Fransoser.
I wilken mening warder hårdt förswarad af
Hippocratis Anmärkningskrifware / och Ro-
nungens

nungens i Spanien Philipp then Andras Lijfs Medico, Francisco Vallesio, en mycket lärdd och förståndig man. Af samma tancka har ock Thomas Philologus, Leonicensus, Zacutus, Dodonæus, Mannwaring och Janssonius warit. Men som Hippocrates på thet och flere ställen talar om Farsotter / som af wäderlekens omskifften härröra / så måtte han twifwels uthan hafwa thet med ingalunda ment then Benesiska Smittan / uthan bara Pestilentien / som med Bölder och såår underliga wijsst sig nu nyligen / jämwäl hos oss här i Stockholm / hwilket widlyftigare inhämtas kan af mine yttrade Tanckar om thesse Tidens Pestilentia.

Thet til med åre andre / som troo / at the Gamle hafwa mycket wäl wetat af thenna Siukdomen / men kallat honom Hospitals ålska eller Spitalåska / bland hwilka Aquilanus warit. Huru thet med år / kan icke så lätt sägas. Thet wet man fuller / at emillan the Arabers och Grekers Spitalåska war någon åthskillnad / warandes doch bägge then Benesiske Siukdomen til många delar lijke / åfwen som ock ett gammalt Skörbiugg med såår / bölder och nattwärckar ofta härmar thenna Smittan. Men i Scholerne säges: Simile non est idem, ehwad som lijkt är / är ändå intet thet samma. Ty fast the med lijka medicine understundom kunna botas / måste doch en Läkare wäl skillia them åth / elliest skulle alle smittosame Siukdomar kunna kallas Fransoser / som doch wore för mycket sagt.

Och som Plinius berättar / at i hans tid upkom en Siukdom / then ther tilförende aldrig hwarcken uthi Italien / eller hela Europa war sedder / hwilken kallades Mentagra, efter thet han mund och haka med små såår illa tilpynnade / ty hafwer Benivenius then samma med then Beneriske tilsammanblandat / och sagt / at then Beneriske Smittan begyntes fuller i Spanien Åhr 1496. men war ändoch en annat / än Plinii Hakesiuka. Hwar af och Casaubonus i sine Anmärkningar til Suetonium har tagit sig tilfalle at mena / thet the små såår och bölder / som Keyser Claudius Tiberius hade i ansigtet / wore af then nu så kallade Franske Smittan. Andre här emot uthlåta sig / at the Siikwärtor och Siikonsåår / om hwilka Celsus talar / intet annat betydde / som och Martialis sådana bölder uthi then skörachtige Cæciliano och Baslo mycket begåckar.

Men emedan thenne smittosame Siukdomen / thet alle / som ther om skrifwit / intyga / i förstone och tå then sig öfwer the Europæiska Länder aldrastörst uthspridde / med såår och bölder sig håstigt wiiste och war beswärlig / ty hafwa och många kommit på then tanckan / at then Beneriske Smittan / eller the så kallade Fransoser wore ett slags stor Mesling eller Kopper. Thet Pinctor, hwilken hålles före wara then äldste af them / som thenna Smittan beskriwit / söker at förswara / förmenandes at Rhases och Avicennas hafwa thenna Siukan uthmerckt under ett Arabiskt namn

Aluhumata, eller thet tredie slaget af stora Meslingen. Swar af thet ock torde wara kommit / at thenna Siukdomen ännu i dag af Fransoserne kallas la grosse Verole, eller store Meslingen / och af Hollenderne / De Spaensse Pocken, emedan / som sagt är / then Beneriske Smittan i förstone / förmodeligen för Giffnets qwickhet skull / icke så synnerligen fastnade uthi the kärilige delarne / uthan straxt besmittade blodet / och bröt sig sedan uth på hela kroppen med bölder och såår.

Om nu Meslingarne aldräförst äre besynte uthi Arabien i thet tolfste hundrade Åhretalet efter Christi födelse / och af the Arabiske Läkare / Avicenna, Avenzoar, Rhasi, Mesue och flere aldräförst beskrefne / thet lemna jag them at betrachta / som ärna wijsa / huru ock Hippocrates genom thet ordet *Ἐξαισμάτα* har förstådt samma saken. Kan stie the äro ey också tilförende försporde / emedan the gamle lefde wid en ganska enfaldig mat / och äto sällan kött. The Lappske Renarne skola ock wara thessa Koppor underkastade / som kallas i Norland Kormsiuka / hwilket mig wid Wijsbergs Suurbrunn Åhr 1711. af nu warande Lectoren wid Hernösands Gymnasium Mag. Zach. Plantin, en hederlig och grundlärd Man / blef berättat. Här wid jag ock påminner mig en sägn / huru en förnäm Swenssk Dame, som kom til Francrike / och blef för sin skönhet af en Franssk Dame berömd / sig genom enfaldighet förtalte / hu-

ru hon fuller hade varit skön / Der icke la grofse Verole, som hon doch på Swensto mente / Kopporne hade henna i ansigtet något skämt och wahnstaldt. Doch torde thenna namngifningen ther af wara kommen / at sedan the Wästre Indianer hade af Europæerne årstt Meslingen / och Europæerne af them ther emot årstt the Spanska så kallade Pockerna / har man / til at stillia thet ena ifrån thet andra / kallat the förre små / och the senare / stora Meslingen. Men Indianerne skola meer fruchta för then Europæiske Meslingen / som Thevenot i sin Resebot berättar / therföre the ock hafwa Meslingens bild / i gestalt af en mager / tuhöfdad och förhändter Dwinna / then the uti Meslings tider med allehanda gycklerij tilbedia / och om hielp åkalla.

Doch til at ännu wiidare bestyrcka thet skialet / at thenna Siukan varit them Gamlom bekant / pläger man anföra ett wackert rum af en uhrigammal Feltshår / som het Salicetus, hwilken har sin Boof uthgifwit Åhr 1270. och ther uthinnan talar om hwiita blåsor / stråmor och angrep / som skie på Mannens hemlige ting / och wid förhuden / efter något omgånge med en skiofia. Gordonius, som Åhr 1305. i Mompelier lät en Boof uthgå / har ock om sådane och sljka kråmpor sig uthlätit. Och ehuruwål alt thetta kunde skie / när man för starckt binder an / och längre sin färlet i heta Sommartiden uthdrager / doch som bägge thesse förenämde Läkare hafwa skrifwit långt före

före thet Neapolitaniska Kriget / kunde kan
 tie något här af Plutas : särdeles om man här
 till lägger / at Moses i sin andre Book talar
 om Gädens uthflödande / och kallar them ore-
 na / samt them ifrån Församlingen uthsluter ;
 och at mott och mahl låfwas them lättfärdig-
 gom til löön uti then Heliga Skriff. Thes
 likest finner man hos Herodotum i thes Clio
 eller första Book / at Scytherne och theras af-
 föda / för thet the sköflat Gudinnan Venadis
 tempel i Staden Ascalon, af then wrede Gu-
 dinnan blefwo straffade med en Dwinno-sjuk-
 dom / som het Thelias. Och ehuruwäl the
 Skriffilärde åthskilligt uthtyda thetta ordet /
 men merendels falla på then gyllende Ydran /
 troor man doch / at meningen ey så är / alden-
 stund gyllende Ydran ey är så aldeles ärfftelig /
 uthan lärer Herodotus någon annan främpa
 här in under förstå.

Thetta war nu korteligen / hwad man
 säga wille / om the Gamle haft någon kunskap
 af thetta färliga onda. The andre / som säga
 ney här til / komma merendels ther uthinnan
 öfwerens / at då Carl then Uttonde Konung i
 Francrifet anföll Alphonsum Konungen i
 Neapel med ett blodigt frigg Åhr 1493. och
 sielfwa thes Huswudstad Neapel hart belägra-
 de / skal thenna Smittan under the belägrande
 Fransoser aldraförst hafwa wiist sig. Af
 hwilken mening the måste Medici äre / som
 något om thenna smittosame Siukdomen haf-
 wa skrifwit / hwilket kan ses hos Massam, Sa-
 xoniam,

xoniam, Fracastorium, Ettmüller, Sydenham, Sylvium, Purman, Boërhaave, samt Guicciardinum, och orätneliga många flera / them jag förbij går.

Men som thesse uthi tiden komma tämeligen wäl öfwerens / så äre the doch skiljachtige / hos hwem thetta Giffet i Europa sig först oppat / och hwilken thet inbracht. Spaniorerne willia gierna atskudda sig thenna beskyllningen / ja äfwen Italienerne / som ännu i dag thenna Siufan kalla Il Mal Francese. Fransoserne ther emot wrijda skulden på Italienerna och Spaniorerna / kallandes Siufdomen le Mal de Neapel, la grosse Verole, la Verole d'Espagne, hwar uthinnan Hollendarne them bisfalla / så the nämna De Spaënse Pocken. Huru ock ther med år / måste doch Spaniorerne göra wäl och taga på sig saken / aldenstund någre theras egne Scribenter binda them ther wid / och särdeles Rodericus Diacius Insulanus, bördig af Staden Hispali, som nu kallas Sevilla, hwilken fritt uth bekänner / at så Christophorus Columbus från Sn St. Domingo i West-Indien hemkom / har han thenna Siufan ibland andra utbländska wahrur med sig bracht / doch aldräförst til Barcinon, som nu kallas Barcelona i Catalonien, hwaräst han med sitt föllie skal hafwa landstigit / at göra reda för Konungen / som så för tiden ther wilstades / om sin resa / och then nya werldens upfinnande; hafwandes ock uthan twifwel med sig / til en föråbring åth Konungen / några In-

Dianer

dianer och Indianska Qwinnor. Then lärde Fallopius lägger ock ett stort skäl här til / at the Spanske Soldater / som varit med Columbo i West-Indien / hade låtit besolda sig i Neapolitanisk tjenst / och således några skiofior besmittat / hwilke af Befälhafwaren i Staden skola varit uthdrifne i thet Franska Lågret / hwarest the fuller i förstone / såsom någre från Himmelen nedfallne Pandora, med glädie varit emottagne / men sedermera sina älskare med en besmittelig kärlek eländigt hafwa widbrändt och anstuckit.

Om nu thenna Siukdomen uthi West-Indien är inländsk / eller af andre införd / är ty lätt at säga. Monardes, Varandæus, Rondelet, Montanus och Palmarius intygat at then Beneriske Siukan i West-Indien är så gångbar / som hos oss i Europa Koppor och Måflingar. Hwilket fuller kanskie torde wara sant i the södre och varmaste Länderne / thet Quercetanus jämwäl tyckes bijsfalla: men Janssonius och Sydenham äre i then tanckan / at thenna Smittan til America införes uthur Africa med the Morianske trålar från Guinea; uttrandes sig Ferdinand Cortesius hos van Helmont, at Pamphili de Narvaëz Morian och träl thenna Smittan til America aldra först inbracht. Här emot skrifwer Piso uthi sin Brasilianske Historia, at uthi Brasilien är fuller en smittosam kärleks Siukdom / then af Inwånarne kallas Bubas, men menar / at then är åtskild ifrån then / som här kallas Fransoser.

Thet

Thet må nu wara här med / huru thet kan /
 Doch är thet obestriddigt / at the Franske från
 belägringen af Neapel hafwa hemfört thenna
 Smittan / som sig sedan från Frankriket til
 England / Holland / Tyskland / Pohlen / Dan-
 marck / Swerget / och andra Landskap uthbreddt /
 och ännu widare uthbreder: Doch icke med then
 häftighet och hastighet / som i förstone / ty elliest
 skulle wäl hela menniskioslächtet redan wara
 äthgångit; warandes Smittan i thetta måhlet
 ey olijk the Indianska Plantor / som til Euro-
 pa införas / hwilka i the första åhren behålla sin
 kraft och storlek / men sedan then samma för-
 lora / och småningen borttyna.

Sij! så skiljachtige finnas the / som något
 framgiffwit hafwa / angående tiden / på hwil-
 ken thenna Siukdomen är upkommen; fast jag
 gierna tilstår / at til undgående af widlyfftig-
 het / minsta delen af mig uprämde äre. Men
 the finnas ey mindre / uthan fast mera stridige/
 anbelangande the orsaker / genom hwilka ett så
 faseligt ondt skal wara först i liuset bracht. The
 som tilägna them Gamlom wettenskapen af
 then Beneriske Smittan / förmena / at thenne
 Siukdomen kan allestädes och på alla tijder up-
 pa sig / om ett Dwinfolck har at beställa med
 många Manfolck / uthaf hwilkas äthskillige Såd
 hos Dwinnan skulle blifwa en förrutnelse / som
 sedan kunde någon bränna och med en sådan
 färlig eld antända. Hwilken mening Dolæus
 och Fransosen Ucay förfehta / yttrandes sig
 den senare / at om en Slicka af ett halft doucain
 obe

obesmittade och rene Drengar efter hwar andra låter sig samntaga / skal både hon och någon af them blifwa smittade. Om så wore / så skulle fuller ingen kunna neka / at ju Grækerne och the Romare / som lefde uthi ett så yppigt lefwerne åfwen med thetta onda fordom warit bekajade. Men at then Veneriska Smittan på thetta sät tet skal kunna födas / troor jag intet.

Andre / som lijkaledes warit them Gam lom bewågne i thetta tilfållet / hafwa fallit på andra orsaker. Leonicens förmente / at then na Rårlets Pesten upkom af floden Tiberis öfwerflödande / och ther på fölliande förrut nelse / under Påfwe Alexander then Siette. Thomas Philologus säger / at uthi thet Frans ska lågret / tå thet stod wid Rapalo ey långt ifrån Genua, warit en Soldat / som sköfladt S. Lazari Siukhuus / ihjelslagit the siuka / och innandömet för en litten penning bortfåldt; men straxt ther på blifwit af Gud straffad med ett såår på flata handen / hwar efter sedan smit tosame såår öfwer hela Kroppen framkommit. Campegius menar / at som Israeliterne för sina synder skull med åthskillige plågor blefwo hemsökte / så skal och thenna nepsten genom Her vans wrede wara upkommen. Hwar med man syndar / ther med warder man straffad / som Skrifften tahlar. Men thetta skåhlet har doch i Påfwedömet gifwit anledning til åthskil liga Helgons och Patroners widskapeliga Dyr kande / hwilket then lärde Fernelius, fast sielf en Rom-Catholique, mycket begabbar.

största helgon och hielpeswån emot thetta gif-
tet/ näst Guds wälsignelse/ är D. wicksilfwer/
som framdeles skal berättat warda.

Och som alle menniskior merendels hafwa
then wahnän/ at skiuta skulden från sig på en
annan/ liika som the gamle Romare sade / at
Froß-Gudinnan war kommen från Himmelen/
så äre ock någre fundne / hwilke utblåtit sig/ at
thenna Smittan är upkommen af Stiernor-
nas inflytande / samt Planeternas samman-
lopp. Af thenna mening hafwa många wa-
rit / men särdeles Pinctor, hwilken säger / at
åhr 1483. skedde Planeternas sammanlopp
uti Wågen / och at samma åhr war förmörkel-
se i Månan / så Solen war stadd i Scorpio-
nens huus / som af the gamle Stiernekiikare
hölts före råda öfwer ens hemliga saker. Här
af then treffelige Fracastorius har tagit sig til-
fälle / at uthi thet lärda Orwådet Siphylide
dichta / thet Konung Alcithoi herde Siphylus,
så han merkte sina fåår alt för mycket lijda af
hettan / har brukt en orwettig mund emot Soh-
len: hwilket hon skal hafwa förtruttit / och så
ledes thenna Smittan utståndt / som ock skal
först hafwa herden Siphylum angripet. Men
jag behöfwer thetta så mycket mindre at för-
lägga / som then genomlärde Salmasius, samt
Helmont thet öfwer sig wederbörligen och med
afwarsamhet hafwa utblåtit / thet jag altså för-
biigår / och tror äfwen som the / at ingen så-
dan Smittan genom Stiernornas inflytande
eller Planeternas sammanmøthe någonsin kan
upkomma.

Här

Här emot the/ som willja betyga/ at Smit-
tan wid Neapolitanska Belägringen är antin-
gen första gången förspord/ eller och ther up-
runnen/ komma ey eller öfverens / uthan äre
om sättet ganska stridige. The som mena/ at
Siufan ther wid Neapel är til wäga bracht/
äre ock oense. En gammal Italiänst Feltshär
Fioravanta, uthi sin boof Capricci Medicinali,
har en underlig tancka här om/ och troor / at
Franske Commissarierne i lågret under Nea-
pel hafwa i stället för Uhroye kött/ som then
tiden för them Franskom skal warit brukeligt
at äta/ hafwa instuckit menniskio kött / hwar
af han menar thenna Siufdomen wara kom-
men/sägandes at han til prof har födt en hund
med hundekött / och en griis med griisefött / och
befunnit / at bägge / af sit egit slächtes ätande/
med skabb och hårens affallande blifwit beswä-
rade. Och ehuruwäl man ibland seer hundar/
som så äre tilpyntade / samt merker / at the äta
sig sielf hool på siidan / thet gemene man fallar
Sielfkåthen / och troor / at hundarne fådt men-
niskio blod uthi sig / doch kan jag ther om ingen
ting säkert sluta. Antonius le Grand har
samma mening om menniskio köttets ätande/
thet han menar Mauritaniska köpmän från A-
frica i the Franskas låger hafwa infördt / in-
packadt i tunnor / i stället för then store Fissen/
som i Medelhafwet mycket wanckar / och kal-
las Thunnus.

Men Cæsalpinus, en lärwd Medicus uthi
Italien/ then ther ock förmenes forsi hafwa

påjunnit Blodens omlöpande i Kroppen / som
 mer fram med en heel annan orsak / och säger
 sig hafwa hört af en Aretinsk Soldat / som
 varit med under belågringen / at Spanjorerne
 hafwa lönliga om natten öfvergifwit then lilla
 Staden Suma, belågen under berget Vesuvio,
 men efter sig lemnadt en hoop af the swarta
 Grefiska wijnet / the the med Spitaliskas blod
 hade förgiftadt / hwilket wijn the Franske Sol-
 daterne skola begärligen hafwa druckit / och
 blifwit således med thenna Siukan besmittade.
 Med honom håller Planis Campius, jämwal
 och Carichter, hwilken säger / at om til tre De-
 lar godt wijn en Dehl rutin blod förblandas /
 skal then / som thetta dricker / blifwa smittad.
 Från thenna meningen går Paracellus litet /
 sägandes / at en med Spitaliska behäftad Fran-
 sos har haft beställa med en qwinna just då hon
 haft sin tijd / hwar igenom Smittan skal wara
 uprunnen. Här emot inkommer van Hel-
 mont, at en af Soldaterne under Neapel be-
 gådt Sodomiterij med en häst / then the skal
 varit antastad med then Siukan / som kallas
 Burt eller Lijkmatten. Guicciardinus i sin
 beskrifning af Italienska kriget troor åter / at
 the ätit hästars fött / som således siuke varit.

The emot the andre / som påstå / at Smittan
 ey först upkommit wid Neapel, uthan blif-
 wit dijtford af Spanjorerne / äre ey heller en-
 hållige. Wierus, en lärdd man / håller före / at
 en Spitalisk Riddare har haft en dyr fångelag
 hoos en stötia från Valentia i Spanien för fem-
 tijo

tijo Cronor / och således gifwit orsak til Smit-
tans upkomst. The / som från West-Indien
beräkna Smittans ahnor / äre icke mindre
skilliachtige. Ty somlige willja / at af wäder-
lebens omskifte och sielswa mathen ther i landet/
skal thetta onda wara upkommit ; af hwilken
mening Varandæus och Thierry de Hery wa-
rit / samt then lärde Piso, ther han beskrifwer
then Brasilianska Bubas. Sennertus ther es
mot föregifwer / at the Spanier hafwa plågadt
omgånge med the Indianske qwinnor / när the
haft sin blodrensning. Doch om så wore / skulle
wål thenne Siukdomen ey behöft / at först yppa
sig uthi West-Indien. Thet är fuller intet rå-
deligt / at samntaga qwinfolck / när the äro uthi
sin rening / doch är thet icke så fahrligt / som
Plinius förmåler / ey eller så swårt / at ock then
Franska Smittan skal ther igenom kunna yppa
sig. När qwinnan är i sådant tilstånd / eller
och / när hon låter många gånger och af många/
ehuruwål reene / om Sommartijden samntaga
sig / kan fuller på ens tyg uptändas en inflam-
mation eller hetsig swulst / som åfwen stadnar
in suppuratum, eller bryter uth til wahr; men
thet torde doch wara en stoor åthskilnad emil-
lan ett sådant / och emillan ett giftigt Veneriskt
brännesår. Doch troor jag fuller / at Morian-
stor och Indianskor äre mycket hetsigare / än
wåre qwinnor. Ju hethäre land / ju hetsigare
folck i sin kärlek.

Martinus Lister, Drottning Annas i
England nu warande Lijf-Medicus, kommer
åter

äter fram med en sålsam mening/ then han till-
 står sig hafwa af then Spaniske Scribenten och
 Gouverneuren uthi West-Indien Oviedo ta-
 git/at Indianerne förfalla i thenna Siukdomen
 förmedelst en fyrfotad ödlas giirige åtande/som
 heter Iguana, hwilken skal hafwa ett mycket
 fött kött/nåstan bättre än Caniner. Men sär-
 deles skal thetta åtandet skada them/ som före-
 varit anfängde. Odlan är beskrifwen och med
 afbild utgifwen i Margravs Fyrfota och Or-
 mars Historia, hafwandes jag ther uthur til
 min ofwan bemäldte Disputation tagit afrijs-
 ningen. At ett sött och wälködande kött ökar
 wahret och flytelsen uthi såår och bölder / är
 mer än bekant / men om Veneriske Smittan
 igenom Odlokött aldrastörst har sig frambrus-
 tit / lemnas til widare ompröfwande af them /
 som hafwa tilfälle thesa orter i West-Indien
 at besöka.

Så olika / och så misshålligt hafwa lärde
 Män sig utblåtit om thenna saken / at thet ock
 wore en stor dristighet / then ena meningen
 then andra föresättia. Och torde hända / at
 nästan ingen af så många upräknade är then
 rätta; thet jag dock icke wist säga kan. Nu
 borde fuller ock jag framställa min tanc-
 ka / men finner mig här wid stunnande / o-
 wettandes hwilken thera meningen man skal ta-
 ga i handen. Men til at säga rent uth/så har jag
 än intet funnit någon/ som så behagar mig/ som
 then jag uppå Herr Professor Robergs ingif-
 wande och godtsinnande tilförende har anbracht/
 thet

thet then Veneriske Smittan förmodeligen ther igenom uthsprungit / at folcket i warma länderna / af sin stora fåthet / haft beställa med the store Apiner och Markattor / eller så kallade Babianer. Huru these diuren äre mycket fåthe / är nog bekant / och lucta the therföre ganska fräänt / som Moschus, Zibeth, Båfwer gäll / eller som en brunstig bock. Och säger Nils Matson Köping i sin West-Indiske Ressebeskrifning / at han i staden Pelicatte sedt en qwinna hafswande af en Babian. Com nu ock måst hela werlden är besegrad och ombefaren / men man doch intet funnit andra Satyrer och Skogsmän / (om hwilka Plinius förmåler och Hieronymus) än åfwen thesa / så troor man / at the gamlas Satyri här igenom kunna förstås: therföre ock Indianerne kalla en Babian Ourang-Outang, thet är en Skogsmän; som ock the wilde på öhn Java ännu troo / at Babianer genom menniskiors tijdelag med Apiner och Markattor äro uthsprungne / hwilket Bontius berättar. Och är hoos Tulpium at see ritningen af en Babians hona / som från landskapet Angola i America til en föråbring öfwerfändes åth Fridric Hinric, Printsen af Oranien. Jämwal har Bontius och Hemmerlam, samt Margraf och flere thesa Babianer beskrifwit.

Thet tyckes ock wara trooligt / at Smittan antingen genom särdeles diurs åtande / eller sammansämia och Tijdelag med them / är först upkommen / åfwen som man seer / at

Spitålskan här i Sveriget af Skialspect's å-
tande ännu i dag härflyter / särdeles i Finn-
land wid Inieborna / och i Nyland / samt på
öön Hoogland / som man ock mercker / at åhr-
ligen åhrs åthskillige Spitålske från Inieborna
til Nagu under Åboo / och the Nylandske
til Helsingfors Siukstugur införde blifwa.
Thet weet jag säkert säga om Hooglands bö-
derne / at the lucht som en fullkomlig traan / så
at en läcker menniska kunde wäl få ondt i ma-
gan / när en sådan lucht förekommer. Och fin-
ner kanske then gamla Grefiske Poetens och
Läkarens Nicandri Anmärkning uti thes
Mothgifftsboof / här ett beqwämligt rum / at
the som warda med godors Giffit besprångde /
antingen thet är man eller qwinna / blifwa be-
swårade med Sädens aflöpande / och en full-
komlig ofruchtsamhet.

Äf så olijke och misstämme meningar / så
wäl om sielfwa tiden / som sättet af thenna Siuk-
domens ursprung / kan man sig ey underligt
föreställa / at så många namn thenna Siukan
gifwne äre. Then ena Nationen , som förr
sagt är / har skutit skulden på then andra :
Spaniorerne och Italienerne på Fransoserna :
Fransoserne ther emot på them bägge. Och
hafwa Fransoserne / hwad tiden och sättet an-
belangar / förmodeligen ingen skuld ; som thet
ock är ett misbruuk / at kalla thenna Siukdo-
men Fransoser ; willjandes jag aldrig på något
sätt hafwa then högtberömda Franska Natio-
nen ther med i någon måtto förtald / fast jag

tå och tå brukar thetta wahnliga ordet / såsom thet hoos andra brukeligt är. Och har then ena Nationen snart sagt så gammal häfd ther på / som någon annan / så at thet wore illa giordt / om then ena therföre skulle lijda någon skymf / meer än then andra / aldenstund redan in emot tuhundrade nitton åhr äre förflutne / sedan thenna Smittan aldraförst och med häftighet begynte uthi Europa at grijsa om sig. När man ock tilseer / torde Morbus GALLICUS rättare sägas af Swenska ordet Gålla / efter thy mången ther igenom gåld och ofruchtsam warder / tå Lemmen och Fröblåserne (Vesiculae seminales) hoos manfolken warda förstörde / än thet säges til nesa för them Franskom / som på latin kallas Galli. Thet weet man / at Gall på gammal Swensko betyder Pungsteen / Båfwergåll / Biurens Pungstenar / ther före ock Dystarne kalla then / som kåther är / Geil / och torde kanske uthi Hebräiska Bibelen finnas ett ord / som thet samma betyder. Hwilket jag doch / så wål som alt annat / hwad här ofwanföre om then Veneriske Smittans upkomst anbracht är / til den gunstiga Läsaarens egit bepröfwande hemställer.

Blinda Bårlek ! tu har öga

Tog i galna pannan tin /

Fast wij wetta ganska föga

Hur tu först kom til oss in.

Mången är af tig bestulin /

Gålla / plundra är titt lag /

Mången är ey laare-wuhlin /

Sehn han hast med tig behag.

† * * *†*

Thet Andra Stycket/

Om then Venerista Smit-
tans natur/och uthwidgande.

An kan så mycket mindre undra/ at Läkare hafwa skill- jachtiga meningar/ angående sielswa Giffnets natur/ emedan the warit så stridige/ til at up- finna och uthmärkia sättet och tilfället/ genom hwilka thenne Siukdomen skal först wara framkommen. Doch tager jag mig intet på/ at anföra mångas meningar här om/ aldenstund thet hwarken är nyttigt at wetta/ eller löwar mödan at sammansöka; förmodandes säkert/ at then Gånstige Läsaren torde finna uthi min uthsago någon likhet/ efter thet jag icke allenast tilförende har låtit en litten bock trycka om allehandas Giffet och thes natur/ us- than ock sedermera thenna saken/ förmodeligen til någons nöije/widlyfftigare har utharbetadt/ och å nyö til Trycket förfärdigat/ at thet wid icke mera fattas/ än bara Upläggaren/hwilken ock i Holland/ om icke annorstädes/ lärers finnas.

Måst alle Gamle hafwa haft then rätta meningen/ at Siukan bestod uthi en skarphet/ som war instränckt uthi tiocck siemm/ fast the
med

med olika ord / efter tidsens maner / sina tans-
 ckar hafwa uttrat / kunnandes man thet klarli-
 gen läsa hos Fracastorium. Men som the
 Gamle ey så wiste af hela blodens omgång / u-
 than trodde / at Lesvren / såsom then störste af
 Snelsworne / gjorde och tilwerkade all blod /
 så hafwa the ock tänckt / at then Veneriska
 Smittan hade sitt sätte och mästa tilhåld i
 lesvren. Swilket i anseende til theß oräckneli-
 ga många små förtlar kan wara sant / alden-
 stund man befunnit / thet ock widare framde-
 les skal omröras / at thenne Siukdomen sig
 särdeles wisar med förtlarnas upswällande /
 ehwar the ock sitta / inwärtas eller uthwärtas.

The senare Medici äre fast mera oense
 om Giffnets natur / än någonsin the gamle.
 Paracellus menar / at thet består uthi något
 Qwick silfwer med någon salta förblandadt; men
 som thetta Giffnet genom ingen ting richtigare
 uthur Kroppen warder fördrifwit / än genom
 qwick silfwer med salt förblandat / (Mercurius
 Dulcificatus) thy kan thenna mening icke
 wara then rätta / så framt jag icke wil falla
 qwick silfwer alt thet; som är flychtig och ge-
 nomträngande. Och som man för en god tid
 tillbaka begynte uthur Chymiens grund at ock-
 så framleta Siukdomarnas orsak och natur /
 som skulle the nästan altijd och merendels be-
 stå uthi en Syra / så har man äfwen uthlåtitt
 sig / at thet Veneriske Giffnet ingen ting annat
 wore / än en öfwer naturlig / frätande Syrlig-
 het. Swilken mening af store män är länge
 för

förfechtad worden / särdeles af Sylvio, Do-
læo, Ettmüller, Borrichio, och flere; haf-
wandes ock jag i min offta omtalde Proffskrift
genom sådana mäns skrifter låtit mig intala/at
äfwen sluta / thet Gifftet bestodo uthi en frä-
tande Syra.

Men nu sedermera genom Naturens no-
gare beskodande / och Dagelig erfarenhet / har
jag för säkert befunnit / at thenna meningen
om thet Veneriske Giffrets Syra är falsk / och
aldeles stråfwande med sielfwa naturen / så at
jag then reent uth mig affsäger / och hoppas ey
wara til någon skam / at ändra sina irringar /
sedan man lärdt hwad sant är. Ty föruthan
thet / at Veneriske Siukdomen genom ingen-
ting annat kan bothas och fördrifwas / än ge-
nom the aldrasuraste saker / som framdeles wij-
dare skal berättas / så har jag i min book om
Giffte klarliga wijst / at alla Mineraliske Giffte
äre Suure / men thet emot alle the Giffte / som
komma af menniskior / ormar / spinlar och yrfaå /
grodor och alle diur / äre intet suure / uthan
twärt emot Alkaliske / eller ett flychtigt oliach-
tigt Luthsalt.

Then Veneriska Smittan är altherföre /
som jag genom Förfarenheten har anmärckt /
ett Alkaliskt eller genom Förrutnelse upkommit
skarpt Giffte / antingen thet genom giftiga diurs
ätande / eller genom Tijdelag med Babianer
är först uthbrustit / och altså ingalunda något
Suurt Giffte / emedan alla suura saker / men
aldramäst the Mineraliske / thetta Gifftet emot-
stråf

ståfwa och förbryta. Thet har/ så wijda Pesten af Förrutnelse härrörer / en stoor skyldskap med thet Pestilentialiske / men är doch intet så fint och flychtig / uthan alltid med mera slem förbundet. Har ock nästan lijka werkan / fast något långsamare. Och som jag i mine Tankar om Pestilentialien har bewijst/ huru thet Pestilentialiske Röth-Giffet för sin skarphet skull the Fasta delar angriper med warma Branden / och gör then röda Bloden tunn / men then hwiita eller Serum Sanguinis tiock / at then i körtlarne stadnar och wisar sig med knylar; så finner man äfwen / at thet Venersiske Giffet här och ther på the Faste delar tänder sig an med brinnande Chancert eller kräfwetesår / och gör röda bloden tunn / frätande / grönachtig och stinckande / men hwiita bloden eller blodwaxet tiockt: therföre man ock röner / at uthi thenne Siukdomen store körtleswall låta merka sig i liumskorne / under armarne / hakan / bak öronen och annorstädes / ehwarest ock någre körtlar sittaa. Mer som uthi yttersta huden af kroppen körtlarne äre ganska små / så frätas the också snara reup / och gifwa således ett anseende antingen af små frypande sår / eller ock af rosor och fleckar / som halsen / bröstet och buken mismerkia / och så altså ofta namn af Leswerfleckar / fast thet är en stoor åhskilnad emillan thesa och the rätta. Och är thet nästan lijka hoos alla Alltiska eller the af Förrutnelse upkomna Giff / at the förtunna och sonderriswa then röda blod-
 Den/

Den/ samt honom med en ergächtig färg ansprånga/ men thet emot blodwatnet hårdt förstocka. Här af är klart at döma/ at Gifftet intet är Suurt/ uthan Ruthit/ med Flemm förblandat; genom hwilket Flemm thet mera fäster sig/ och mera skadar; warandes i thetta måhlet ey olift Spanska Flugor/ hwilka icke stort skada/ eller någon blåsa förmå updraga/ så framt the icke först med något seegt/och widhängande Plåster äre blandade och inför mängde.

Doch som then Pestilentialiska Smittan mycket hastigt om sig griper/ men hastigt förgår/ at then ey sedan på många åhr förspör:es/ så kan thet emot thet Veneriske Gifftet/ såsom mindre flychtigt/ ey så lätt afblåsas och stadna/ som thet ock ännu i dag wahrar/ fast icke med then hästighet/ som i början. Om nu Europæernas natur/ annat wäder och annan math/ eller och the mot thenna Siukan använde medel/ äre orsaken här til/ är owist. Doch torde Försträckelsen/ så i thenna krämpan/ som i Pesten/ hafwa i förstone giordt mycket til saken/ at flere tå i hastighet dödde/ än thenna tiden/ sedan man blifwit wahn/ at ofta thet om höra talas/ och sedan man begynt med eftertryckelige medel at gå Siukdomen emot.

Om thetta Gifftet är kommit från West-Indien/ eller Dijsfordt/ har jag tilförende sagt/ at man icke så egenteligen weet; men thet tyckes Doch kunna med sanning slutas/ at thet är alt en Siukdom/ emedan Americanerne

på samma sätt bejmittas / årstelingen eller genom tilfalle / på samma sätt plågas / och liksåledes blifwa genom Sport-Curen bothade. Och som the kunna i sit land hafwa friska rötter af China och Sarsaparilla, eller ock frist hweed af Sassafras eller Guajac, så torde the kunna thet uthaf hafwa at wänta större werkan / än Europæerne / och särdeles här i landet / emedan these saker äre gemenligen förtorkade och kraftlöse / när the til oss införas. Men om then Beneriska Smittan igenom thesa krydder / och thet af uthökade drycker grundeligen kan bothas och hämmas / skal framdeles sagt blifwa; thet säger jag dock föruth / at Salvationen är thet särraste medlet.

Pestilentialiske Gifftet har också här uthinnan en åthskilnad ifrån thet Beneriske / at Pesten ofta med wädret omföres; men så wida Pesten genom Menniskjorna wårder fortplantad / så komma åter these wänne Gifften öfwerens / fast the stillia mycket i sielsswa sättet. Först är Pesten intet årstelig / ey eller gärna genom Venus-Spehl uthwidgas; berättandes de la Font, at en piga i Holland med ett samntag af sin Gästeman för Pesten blef bothad: hwilken händelse Vincentius Fabricius, en lård Borgmästare i Danzig med ett treffeligt latiniskt qwåde har beskrifwit / som fins igen i thes tryckte Poëtiske dichter / iämwal ock uthi the så kallade Actis Eruditorum, och är wårde at läsas af Den / som gitter.

Thet emot thet Beneriske Gifftet wårder
genom

genom ingen ting så säkert uthwidgat och med-
 delt / som genom Venus-Spehl / så at jag nä-
 stan håller thet för thet gemenligaste medel / ge-
 nom hwilket thenna Smittan mehrendels war-
 der förfrämjad. Men i förstone och tå thenna
 Smittan först infom från then Westra Indi-
 en / war hon så håftig / at hela blodet uthi ett
 ögnablick blef angriipet / och fölgde straxt thet
 på en olijdelig hufwudwårk / alla ledars öm-
 het / samt uthslag och höga bölder på hela krop-
 pen; hwarföre ock Siukan i förstone blef hål-
 len för ett slags koppor / som förr bemäldt är.
 På then tiden war Veneriske Siukdomen
 mera smittosam / och icke så mycket olijk thet
 Pestentialiska Gifftet / hwar til jämwäl För-
 sträckelsen mycket gjorde. Och ehuruwål na-
 turernas åthskillighet gör / at äfwen Smittan
 ännu i dag sig skilljachtigt uthwiser / så har
 man doch befunnit / at för ohngefehr hundrade
 åhr sedan / begynte Gifftet tåmmeligen tappa
 af / och wisa sig med Drypel / eller något wahrs
 uthflödande uthur the hemlige lemmarne
 hoos man och qwinna. Hwad hufwudwår-
 ken / lemmarnas ömhet och oböglighet widkom-
 mer / så lårer thes orsak snart kunna uthredas /
 när man besinner / hwad jag förr sagt / huru
 Gifftet gör thet hwita blodet tiocft / at thet
 således i alle trånge wägar / i hufwudets och
 ledarnas förtlar / och äfwen uthi yttersta hul-
 let stadnar / fäster sig och fräter.

Doch bör man icke så försträckas för then-
 na Siukdomen / at man ock troor thet Smittan
 tan

tan genom wädret och andan kan fringsföras / fast en ruthin och stinckande anda är nog beswärlig; ehuruwäl Zacutus Lusitanus, en Judisk Läkare thet har welat föregifwa. Eij eller bör man altfördristigt troo / hwad Hercules Saxonia skrifwit / at then Beneriske Siukdomen / som redan wijsste sig med hårda knylor / öfwerbeen och werter på piipor- ne / ey wore nu mera smittosam / ty förfarenheten har annat bewitnat. Icke heller tycks wara nödigt at tänka / thet ock thenne Siukdomen genom bara inbillningen stode at fås / som thet skeer i Pesten / hwilket ock Wiese- man har sökt at wederlägga / sägandes / at många / som warit så swage och lättrogne / hafwa ock lidet skada ther wid på sin egen- dom. Men med många / som säga sig ge- nom en giffdig anda och långt ifrån warit smit- tade / torde wara annorledes beskaffadt / ef- ter thy ingen gärna wil i sådant tilfalle wara skyldig. Och bör ey eller en Medicus betee sig alt för beswärlig med sine frågor i slijkt ährende / uthan straxt griipa til thet rätta och sannskyldiga läkeböthet / om then fränke kan förmås / at således blifwa frisk; warandes lijka mycket / om then Siuke ändteligen så wil / at thet skal heta Saltflus / Skörbiugg eller Lijkmatten / som af Hollendarne kallas Water Kanker, enär Läkaren för sig sielf weet / at skillja thesa krämpor ifrån then Be- neriske Siukan / som the ock ther ifrån werkes- ligen äre åthskilde.

E

Then

Then ena menniskan biter Smittan snarare på/ än then andre / som thet ock skeer i Pesten. Orsaken är icke så lätt at säga. Ju friskare man är / ju snarare smittas man/ och ju snarare döör man af alle Giffte / the må hafwa hwad namn the hafwa willja/ som jag i min book om Giffte klarligen har bewijst. Af samma orsak thet ock händer / at Gifftet länge kan ligga hoos somliga förborgadt / ja wäl många åhr bort åth / innan thet sig så wijda yppar / at man ey mera thet om må twisla. Ju friskare man är / ju större köttätare och wijndrinckare / ju snarare sprijder Gifftet sig i blodet och hela kroppen. Doch är thetta här wid anmärckt / at the som äre Recutiti, eller hafwa en updragen förhud / som Judarne / jämwäl ock the / som ey an norledes än Sparfwarne/ eller Hundarne/ som dricka uhr Nil strömen / och fruchta Crocodillen / göra hastigt ifrån sig / sällan besmittas / thet Fallopius och Saxonia bewitna / och försarenheten ännu intygat. Men på then tiden / då Smittan war så förderfwelig / at Gifftet sig med blodet gijnast förblandade / och gjorde en oförlijknelig hufswud = rygg = och lem = wärck / blåsor / bölder och såår på hela kroppen / och tog i sådan hastighet öfwerhand / at man föga wiste / hwad som war til görandes / då ock sielfwe Läkaren stod i fahra / war fuler ey större säkerhet för them / som hade updragen förhud / än för them androm.

Then

Then måsta Smittan / som nu för tiden
 skeer / skeer genom Venus = Spehl / kyssande
 och samntagande / hwar igenom en grund-
 wal lägges til en årstelig Siukdom; kunnans
 des thenna Siukan ey mindre än alle andre
 blifwa arftagande / thet man esomofftaste med
 smårta see måste. Forestus berättar / at en
 besmittad man smittade sin hustru / hustrun
 smittade sitt barn i moderlifwet / barnet smit-
 tade amman / och amman sedan besmittade
 twänne sina egna barn. Flere sådane exem-
 pel äre til en myckenhet anmärckte / och har
 man jämwäl många slifka här i landet sedt /
 äfwen til tredie och fierde slächtet. The ny-
 födde barnen finnas oc stundom med sådane
 såår öfwersprängde / hwar på then treffelige
 Läkaren Lazarus Riverius sedt prof / och ofta
 här i staden är anmärkt. Men särdeles har
 man funnit / at barnen in uthi sin mund med
 hwite frätande blåsor undertijden beswåras /
 som stundom är en släng af samma Smit-
 tan; fast jag aldeles icke nekär / at ju bar-
 nen med sådane mundsår af en brack och het-
 sig miölck kunna antastas / thet man Tor-
 sken falla plågar / och har en heel annan
 både orsak och läkedom / än then Beneriske
 mundsjukan. Jag känner en ung person /
 then ther genom kyssande med sådane A-
 phtis eller mundsår sin egen syster besmittade /
 men thet skulle ändå heta Torssen / fast han
 war werfeligen smittad. Seltshären hade

fuller med then så kallade Helfvetis Stenen (Lapis Infernalis) berördt thesa hwita munda såår / och the ther igenom någon tijd förswunnit / men kommo sedan igen med et långt interesse, och blef han omsider af mig genom Spott-Curen til en fullkomlig helsa härståld. Barnen äre ock thesuthan på allahanda sätt snarare at besmittas / än the åldrige / emedan the hafwa en miuk och leen kropp / samt öppna och fria swetthohl / genom hwilka Giffret kan så mycket lättare trängia sig in och med Bloden förmångas.

Thesuthan är ock thet anmärkt / såsom en wiß och aldrig felande Sak / at på then delen / som först besmittad warder / begynner och Giffret först at yppa sig / antingen thet rå skeer genom samntag / Enskande / sammankiggande / eller andra orsaker. Til exempel: om en sund amma af ett besmittadt barn warder smittad / lærer aldrastörst på thes spenox smittan wiisa sig / först med hetsig hård swulst / sedan med hudens affrätande / samt allehanda åtande såår och etterbölder. Om thenna smittan begynnes af sängelag med en annan / eller genom andra kläders nyttjande / wiisar thet sig först ytterst i hullet. Fabricius Hildanus, then lärde mannen / berättar / at en ung piiga blef med thenne sjukdomen smittad af en goces strumpor / them hon på sig tagit. Doch wore thet alt för wiidlyfftigt / om exempel på all ting skulle anföras. Och som bar-

net

net smittar amman / så sker offta then olycka
 kan / at amman smittar barnet / hwar på jag
 några exempel sedt hafwer. Burgesius be-
 rättar i sin Jord-Gummobook / at en besmit-
 tad barnmoriska besmittade trettio fem Fam-
 lier / och brachte ther med en stor öenighet til
 waga emillan ähta folck / i thet at männen
 skuto skulden på hustrurna / och these på the
 förra. Afwen berättar Antonius Everhardi
 uthi en liden besynnerlig book / at en Sugersta /
 som dijde opp bröstet på barnsång; hustrur
 uthi en stad på Holländska Zeeland, smitta-
 de många hustrur och barn / så at the ther
 igenom dödde. Man plågar och upreckna åth-
 skilliga saker / genom hwilka smittan eliest skal
 omföras / såsom genom smittad maat / dryckes-
 käril / gafflar / knifwar / skedar / borstar / kam-
 mar / nattstohlar / skor / kopporn / och flera
 ting / hwilket torde kan skee uthi the warma
 länder något betyda / men här i landet sker
 thet sällan / at smittan såiunda yppar sig / us-
 than thetta / som mig tyckes / tienar mångom
 til ett förebärande och uhrsecht / fast jag icke
 wesar / at thet någon gång kan wara händt.

För thet öfriga / och som sagdt är / wisa
 sig Giffet altijd och allestädes efter then
 menniskians ålder och natur / efter thes kropps
 slapphet och styfhet / som thet inbekommit haf-
 wer. The hetsige och Senostyswæ behålla en
 länge Giffet hoos sig / förr än thet med en
 heet härskara af onde tilstöteligheter bryter sig

fram: Afwen så starke wundrinckare och köttfrätare. Men the / som slappe äre / och the / som leswa wid miölet-math och syrliga fruchter / gå länge ther med / förr än thet til mögenhet kommer. Then ene kan ock få många tecken på sin kropp / som honom uthmerkia och göra kännbar; en annan får mindre / och är ändå icke thesto renare. Så länge Gifftet med blodet omföres / så länge har man ock then största nattwärken; men slår thet uth i bölder och wahrfulla såår / eller genom racklande uthur halsen mycket afgår / känner man mindre wärck. Doch är thenna saken ibland ganska mörk at finna sigh uthi / aldenstund Störbiugg och Flußar så ofta så skulden / och när man säger sin mening reent uth / blir thet illa uptagit. Therefore sade Galenus fordom wäl / at alle Siukdomar woro i förstone lijka örter och gräs / tå the om wahren först uthur jorden upsticka / hwilka doch ingen igenkänna och skillja kan / uthan then / som uthi en slijk wettenskap är wäl förfaren.

Ur altså af thetta här ofwan anförde Flart / at thet Veneriske Giffrets natur egentligen består uthi en Förtrutnelse / eller ett flychtigt / frätande / Alkaliskt / oliachtigt Salt / som uthi ett seegt och widlådande flemm är inblandadt / at thet således fram för andra Giffet har en stoor beqwämlighet / at kunna sig fästa och anbinda. Afwen ock kan af tagas / huru naturernas qwicthet eller trög
het /

het / slapphet eller spånstighet / thet år / huru ett qwickt eller trógt hierta kan thetta Giffet snarare eller långsamare uthföra på bahn / och således åstadkomma / at the bekante tillstötelig heter förr eller senare sticka fram hufvudet och warda synlige. Jämwoäl ock år här uthaf til merkiandes / at Smittan genom ingen ting så säkert omföres / som genom ett orenligt tids fördriff och samntagande; men at the andre smittosätt här i landet äre merendels ogångse / och mera Duga til uhrsächt / än til richigt förtälliande af sielfwa saksens sammanhang; hwilket doch enom Läkare kan wara lika mycket / allenast thet honom år wäl bekant / med hwad slags sjukdom han har at beställa.

Smitta grym! doch ingen Syra!
 Men ett flychtigt Røtho-Salt!
 Ach hwij wilst du tusendsalt
 Dehla uth tin plågor dyra?

Pesten år tig mycket lifter!
 Pesten år tin Syster kär:
 Sielfwa Venus wittne bår!
 At hon listelig beswijter.

* * * *

Thet Tredie Stycket/

Om thet Veneriske Giffnets
egentelige werckande i menni-
skians kropp.

S Fordom tiid och för mer än tuhun-
drade åhr sedan/som tilförende är be-
rättadt/ war thet Veneriske Giffnet
ganska håfftigt/ och om sig grippan-
de/ så at thet som en blit heli men-
niskians lekamen/thes blod och ådror
och alla inelßwor igenomfor / men icke stad-
nade tå först uthi the kårilige delarne / uthan
straxt hela kroppen besmittade / och bröt sig
uth med såår och bölder / oförlifknelig wårk
i hufwoud och beenpijporne / samt ansichtets och
the hemliga tingens hastige bortfråtande / så
at thet är faseligt at låsa the Historier, som
then tiden åre anmerkte; hafwandes somlige
för wårk och piina sig sielfswom lißwet af-
håndt/ som ock the Spitalße hade skyn före/
at boo ihoop med the af Venus-Smittan an-
griipne. Men som i Pesttijder hånder / at
Förskräckelsen skyndar mången til grafwen /
som doch aldrig eller ganska litet warit be-
smittad / så torde ock thet hafwa håndt wid
thenna

thenna Smittan/ at mängen af ett ganska litet gifftkorn genom skräck och ångslan förspordt grufweliga anstötter/ them man nu för tiden seer wara mindre/ sedan folket är wahn/ at höra ther om talas; fast jag icke nekar / at Gifftet then tiden warit starkare/ medan thet först war/ åfwen som först jäst gör en snarare jäfning/ än gammal. Doch huru ther med wetter tilsamman/ så äre doch någre på then tiden/ så wäl som nu fundne/ hwilka thet för ingen skam/ uthan för ett Insigne Nobilitatis eller heders tecken hållit/ som Ballonius berättar; ey annorledes än någre båtsmän hålla thet för en heder at hafwa passeradt linien, fast the ock ther igenom til sitt hufwud blifwit något förstälde. Ja/ somliga äre af then wårdslösheten om sig sielfwa/ at the/ som Plutarchus säger i sin Barnalära/ tycka en enda och ögonblicklig wällust wara wård sielfwa döden. (*μίαυ ηδονήν Ιαυαίτη τιμώμενοι.*)

Thet är fuller lika mycket / på hwad ställe Gifftet sig fäster/ emedan alle Dehlar i Kroppen äre med småå ådror öfwersådde/ genom hwilka Gifftet kan med blodet förblandas/ och således/ i anseende til den angrippnas natur/ snarare eller långsamare / bryta löst och göra ett beklagligt nachspehl; men som thet aldramåst genom orenlig kärlek warder uthsprijdt / ty wil jag ock then wägen följa
 E s med

med Giffet / och ordenteligen tilsee / huru thet på alle ställen i Kroppen efter hand sig uthbreder / och hwilka förtretligheter thet med sig förer: thet jag förmodar skal wara them gunstigom Läsarom til behag.

Sedan Giffet i sin häftighet begynte något taga af / för ett hundrade år wid pass / begynte thet också ey så hastigt gå in i blodet / uthan stadnade uthi the hemlige ting. Och då kom then så kallade Gonorrhœa Virulenta eller Drypel för en dag. Hwilket således tillgår: När en man med en oreen qwinna har at beställa / blir han besmittad och anstucken / Doch icke så länge thes hemlige ting är uti sitt stånd / uthan når then blifwer slapp och nedfaller / då ådrorne och waturören indricka Giffet / och med blodet förblanda. Thet anfängde Giffet gör först / ehwar thet sig fast / ett litet klijande; sedan hetta och någon het sig swulst; thet efter upkommer en hwitachtig / fjällig och om sig frätande blåsa / full med ett hwitt slem. Giffet sprijder sig allt wiidare uth i negden / och gör flera slijka blåsor / men / som merkwärdigt är / uthi thet yttersta af alle delar / och icke in uthi. Med sådane hwita blåsor blifwa åfwenlunda Läpparne / Tandföttet / Gomen / Tungan / Swalget / Näsan / Hiernan / Lungorne / Hiertat / Lefren / Wieltan / Tarmarne / Orweden och flere delar angriipne; och gifwa these blåsor ifrån sig ett snorachtigt / seegt och grönachtigt

tigt Flemm / som fräter om sig / mera i widden /
 än Diupt neder. Doch bör man noga skilla
 them ifrån Torsten hoos Barnen / och the
 mundsåår / som hoos gammalt folck offta för-
 spöras / emedan theße snart gie sig genom
 ringa tilhielp / men ther emot the Veneriske
 fordra större läkedomar.

Å en eller flere sådane blåsor uthan på
 Mansens hemlige ting sig sättia / som kallas
 gemenligen Chancert af thet Latinska ordet
 Cancer eller Kråfweta / warder Giffet mye-
 ket snart in uthi blodet insprängdt och hela
 Kroppen besmittad / om icke thet genom något
 wahrs uthflytande uthur sielfwa såret någor-
 lunda blifwer hindradt. Uthur thenna blå-
 san begynner så först uthrinna ett hwitt tiockt
 flemm / som sedan blir gohlt / och / om smit-
 tan är häfftig / icke allenast blir grönt / uthan
 blått och watnachtigt / med något blod för-
 blandadt. Blåsan blir alt större och större
 med hårda och höga bräddar. The / som
 äro Recutiti eller hafwa en updragen förhud /
 få sållan thenna kråfwetan / uthan gemenligen
 Drypel. Somligom händer / at Giffet sig
 innan för hufwudet af ens hemlige ting så-
 ster / hwar igenom Wårtor rundt i kring up-
 weya : hwilket också hoos Orwinfolcken offta
 skeer / at the nederhängia / som små pappar.
 Ja / theße Fiskonwårtor sättia sig ibland på
 skrappan / på låren och wid såthet / hänga här
 och der som skinnlappar / warandes ett så-
 dant

Dant Fransöfkt Echarpe swårt at bort-
taga.

Men tå Giffet sig icke uthwärtas på
ens hemlige ting / uthan in uti röret andin-
der / och gör der / särdeles uthi tingets ytter-
sta dehl / äfwen sådana frätande blåsor / som
förr bemält är / tå blir Gonorrhœa eller
Drypel: först med ett Elijande / sedan med
hetta / och omsider med sådane små kräfwes-
tor eller blåsor / hwilke således från sig gifwa
först ett hwijtt wahr / som sedan blir gohlt /
gråachtigt / ändteligen grönt eller blått och
illa stinckande. Thetta wahret flyter altså
uth genom röret til en myckenhet och långan
tjöd bort åth / ja hudflånger och såårar så
illa röret in uthi / at man icke uthan största
möda kan låta sit watn / ty thet swijder hiske-
liga / särdeles fram uthi hufwoudandan / thet
Fransoserna kalla Chaudepisse. Under hwil-
ken tjöd Kroppen blifwer orklös / uthmarglas /
asmattas och tyner / Synen förderfwas / min-
net förloras / och hufwudet är alltid tungt.
Men emot thet / at Drypelen stadnar / blir
wahret hwijtt / seegt och strimmigt. Af thenna
Drypelen händer thet någrom / at förhuden
af thet skarpa från röret uthdrypande wah-
ret uthan före så hårdt tillsullnar / och hänger
som en posa / at then offta förlöser sig til
warma Branden / swårligen står til at lagas /
och hindrar watnets fortgång. (Phimosi)
Androm åter sullanar förhuden innom hufwu-
dets

Det / hwilket plåger kallas Spaniska Bra-
gen. (Paraphimosi)

IBland wera småå wårter eller köttklim-
par in uthi röret / och aldeles hindra watnets
aflopp / hwilket är en ganska swår anstöt för
både then Siuke och Läkaren. Och som Siff-
tet uthi ens hemlige ting alt meer och meer
fräter i kring sig / så blir ock uthaf thes stadi-
ge stickande en beswårlig köttets upresning /
med en gruswelig wårk och sweda / lika som
man ganska hårdt hade bundit ther om med
ett band ; sfer doch måstadeles om natten /
tå then siuke blir warm under klåderne / wa-
randes thetta ett jämt fölljande teckn / så lån-
ge Siukdomen sig innom Drypelens skranckor
håller. Som ock sielfwa beket (Frenum
mentulæ) eller hufwudets skræcksena offta til-
swulnar / och således blifwer fortare / at hela
tinget nedan åth kroknar som en boga / kån-
ner man en gruswelig wårk / tå thetta beket
under köttets upresning uthdragit warder.
Menniskan har man twånne bekel på hela
sin kropp / thet ena på Tungan / thet andra
på thet hemliga tyget ; och ehoo / som mäch-
tar thesa bägge wäl styra och regera / han
warder hwarcken böthandes för Låppegiåld /
eller för Sifspiåld.

Så länge thetta wahret uthur thet hem-
liga Tinget uthflyter / kallas thet med orätta
Gonorrhœa eller Sådens uthflytande / men
rättare Drypel / efter såsom ther ifrån något
uth

uthdryper / och är allenast then förste graden.
 Ther näst blifwa the förttarne / som kallas
 Prostatae, angriipne / at ther ifrån också ett
 tunnt blåachtigt wahr uthrinner / hwilka såår
 länge waara / äfwen sedan man tycks blifwit
 frist / besynnerliga om thes slutlappar äre bort-
 frätte; hafwandes Spigelius, Bartholinus och
 Bonettus anmärckt uthi döde menniskior / at
 these förtlor warit af Gifftet upätne. Men
 särdeles plåga the småå Slutlapparne eller
 Valvulae, som hindra sådens uthflödande /
 bortfrätas / så at såden sedan wid then ringas-
 ste krystning aflöper. Dmsider fäster Gifftet
 sig uthi the rätte Fröoblåsorne wid ändetar-
 men / och då heter thet med rätta Gonorrhoea
 eller then sannskyldiga Sådens uthflödande /
 genom hwilket tilfalle en oundwiskelig ofrucht-
 samhet hoos mannen upkommer. Men då thet
 längre up i Kroppen stiger til Liumskoförtlarna /
 griipas the jämwat an / doch swårliga til moy-
 nad och flytelse brachte warda. Äfwenlunda
 och på samma sätt / som hoos mannen / kan
 thetta Gifftet sig sättia uthi qwinnans moder-
 slijda / ther uptända gifftiga och flytande såår /
 med samma slag; wahr / som sagdt är. Men
 thet är konsten / at skilja thetta gifftiga flytan-
 det ifrån then hwiita Fluxen / emedan somli-
 ge qwinnor wislia ingom låta weta / thet the
 äre smittade / uthan allenast plågas med thet
 hwiita. Och weet jag eij någon Läkare / som
 thet om rätt uthlätit sig / meer än then lärde Ba-
 glivi,

glivi, uppå hwilken ord jag mången gång träffadt sanningen / och är hoos honom at läsas / huru man thesa fast olijka krämpor skal åthskillja.

Thetta Gifftet / som således griiper an röret / har ock theruthinnan thet goda med sig / at thet med wahret merendels bortflyter. Men så thet genom waturören til liumskoförtlarna uppkommer / gör thet thersammastådes stora och ömmande swulstar / som af Fransoserne kallas Poullains eller Föhlungar. Och äre these Bubones eller förtleswall så mycket snarare at fördrifwa / när the ömma / än när the intet göra ondt : ty så blir ther en Scirrhus eller steenhård swulst / som swårligen eller aldrig kan fördrifwas. Til thetta förtlarnas upswällande kan så mycket snarare finnas orsaken / som jag tilförende utblåtit mig / at Gifftet särdeles angriper och förstocket then hwiita blodet / som flyter genom förtlarna eller waturören / och den således uti the aldratrångaste wägar måste stadna / thet är / uti förtlarna / hwilke äre sammannystade sijne wattuådror. Och tror jag säkert / at Gifftet mera genom Vasa Lymphatica eller wattuådrorna inblandas med blodet / än genom blodådrorna. Effter ock Sträppstenarne intet annat äre / än sammannystade ådror och förtlar / så swulna the äfwen offta högt up / ömma / och ibland utbölna / särdeles the så kallade Epididymides, eller Ströådrornas
sam

sammannyste / när Giffet har angrippet och förstockadt the ther igenom rinnande wät-
 stor; hwilken swulst pläger gemenligen kallas
Sankloth / och tyckas stenarne liksom wrij-
 das ikring / med en ganska stor smärta. För-
 somligom fräter thetta Giffet up then lilla
 halfdörren och lappen / som låter sig up / så
 man kastar watern / men åter sluter til / när thet
 är beståldt : hwar igenom händer / at man ut-
 tet sedan kan hålla sitt watern. Sådana es-
 ympel hafwa satt mig syfla nog. I medlertid
 fortsfar doch wahrets uthflödande uthur sielfs-
 wa röret med mycken sweda och wärck / när
 watern låtas skal.

Sälunda och så eländigt huserar thet Ve-
 neriske Giffet uthi these delar / at mången
 them aldeles mister / och bliffr i all sin tiid
 wahnför til alla kärleks beställningar. Och
 torde offra sielfwe Fröoblåserne wara sälunda
 genom Giffet rubbade / at the ey mera stå til
 at rättas / hwaraf en wis ofruchtsamhet föll-
 jer / fast man ändå seer frodig uth / samt har
 retelse och ståndachtighet uthi Venus - spehl
 Man täncker ey mycket på sådana orsaker /
 uthan wil / at alt skal wara klart / när man
 tycker sig uthi then andre och synlige tilberedel-
 sen wara richtig. Dock säger jag thetta om
 them / som wetta sig någon gång warit smit-
 tade / fast the blifwit bothade. Men wid en
 afseelse äre många saker / som sammanstamma
 och kan then ena ey wara then andra förus-
 than;

than; warandes fast offta anmärkt / at Man-
folck blifwit ofruchtsame af Bölder och Sår
i Andetarmen / som Fröblåforna angriipit och
förtårdt hafwa.

Och som Gifftet wid sin första inkomst
til Europa straxt öfwerfor hela blodet / uthan
at först stadna i these nu nämde nedrige de-
lar / så sker thet undertiden än i dag / at
mången Gifftet indricker / ovetandes / at han
är besmittad. Hwar af händer / thet en så-
dan person fahr alt fort i sin Venus-Lusta /
liksom han wore aldeles skottsfrij för alla slij-
ka gifftiga pijlar / och icke ens täncker på thet
aldraminsta läkebothe. Men när någre åhr
gådt förbij / begynner han först finna / under
hwars Fahna han har kämpat / och fänger
tå an ett eländigt flagomähl / ingalunda wil-
jandes tilstå / at han någonsin hafst någon
oreen beblandelse. En Läkare skulle finna en
stor swårhet och förtretlighet / om han wil-
le sig alt för noga här om underrätta. Doch
är thetta mitt råd / tā man wäl märker nå-
gra obestrijdiga Smittans tekn / at reent uth-
säga : Här hielper ingen ting annat / än
Salivation.

När Gifftet således / som nu förmålde
är / har uthi the nedrige delarne tumlat om-
bryter thet sig längre igenom in i sielfwa Kropp-
pen. Och hållas Bubones eller förtleswal-
len i liumskorne före / at wara thet första tek-
net til Gifftets inbrott i Kroppen / så framt
the icke bölna uth / och alt Gifftet med wah-

ret uthrinner / hwilket sällan / ja nästan aldrig sker / som mig tyckes. När Giffet i blodet inkommer / gör thet thet then werkan / som tilförende sades / nemligen / thet röda blodet bliir sönderriwit / rutit / grönachtigt / tunt och frätande / men thet emot thet hwiita blodet eller Serum sanguinis bliir tiöckt och genom the trångaste ådror / thet är genom förtälarna / oumgängeligt.

Äf Blodets tunnhet och skarphet inkommer tå en swärm af mycket ondt / men särdeles en stoor och flygande nattuwärck i hufwud / nacka / ledar / arlar / armar / låår / been / och fötter ; hwilken grusweliga wärck begynner om afftonen / tå man i säng kommer / om lyhtar om ottan gemenligen / så at the smittade sällan under klåderne i sängen få någon roo / uthan på hårda bänckar / och tå the jaga / resa eller färdas. Kroppen tynar ock dageligen af / fast the hafwa en god mathlust / aldenstund then skarpa blodet hela kroppen afstafwer och förnöter / som inwärtens näklar. Swar af thet ock händer / at håarrötterne affrätas / håren af hufwudet och andre delar bortfalla / men särdeles af nackan / ögnebrynen och skägget / som offta sker uthi Italien / och kallas af Fransoserne la Pellade.

Thet är en stoor swårhet at finna sig / huru och hwarföre the Veneriske wärkat ske nästan alltid måst om nätterne och under warma klåder. Man funde säga / at wärmar för

förlöser mycket / som om Dagen här eller ther af falla wädret warit stannadt / och gör thet mera flytande. Men största orsaken tyckes wara / at alle kropsens wättskor frijare och efter sin tyngd kunna kring kroppen omföras / så kroppen ligger neder uthi en Horizontal och jordjämn uthsträckning / än thet sker / när kroppen står på twänne fötter. Och som uthi ett gammalt Skörbiugg en äfwen lijka wärk om nätterne förspörjes / så kunde någon gaasam fråga / huru man thesa wärskar rätteligen äthskillja skal? Swar til jag swarar / at Skörbiuggs wärken wijsar sig uthi ledarne och Sträcksenorne eller Sträckbasten / som på Latin kallas Tendines ; ther emot the Veneriske wärskar hålla sig mitt på pijsorne / efter som the brede wid ådrorne in och uthlöpa / hwilka så the någon skarphet med sig anföra / som Perioftia eller Beenhinnon upfräter / sker ther af then olijdelige wärken.

Swad ledarna anbelangar / så emedan the med en lijten smörja / uthur wise förtlar uthsijlad / alltid böre anstrykas och besmörjas / om the elljest skole kunna färdigt böyas / som then treffelige Anatomicus Clopton Havers har wiist / och thetta oljo-slemmet tillijka med alle andre förtlarnas wättskor är genom Giffet tiocft wordet / ty warda alle ledar obögelige / så at man ock offta icke förmar knäppa händerna tilsamman. Och som Giffet således uthi thetta slemmet sitter infastadt / så förorsakar thet äfwen alltid ett

stickande i ledarne. Ehwarest ock förtlar sit-
 tia / fäster thet sig på samma sätt / och be-
 gynner gnaga om sig / som man merker / at
 thet skeer i alle brostar / thet förtlar äre / us-
 thi gomen och näsan / hwar igenom mången
 förlorar then lemnen / som gör then största
 prydnaden på hela ansichtet. Någre få en
 tids rinnande ögon / med ett ganska skarpt
 watn / ja somligom åtas ögonen aldeles bort
 uthur hufwudet / eller elljest warda blinde.
 På Beenpijporne sättia sig också af samma
 orsak hårda knylor / sådane som på hästar-
 ne / Exostoses kallade eller öfwerbeen / hwil-
 ka ömma och wårka hårdt / samt förderfwa
 alt hwad them när ligger ; warandes ett tekn/
 at benen in uthi mårgen / och jämwäl til sielf-
 wa pijpora äre angrepne och upfrätte / hwil-
 ket angrep (Caries) gemenligen begynner
 mitt uppå benet : äfwen som thet ock skeer
 emillan bägge lamellerna eller beenstifworna
 af sielfwa hufwudstählen / hwar igenom bå-
 de i pannan och annorstädes store kulor och
 bölder upswälla / samt en nästan obotelig
 hufwudwårk härrörer. Somlige få Subla
 Betet och ilaka sår wid ledarna eller annor-
 städes / som ibland kallas Atheromata eller
 Grötbölder / Steatomata Gelenhuus / Talg-
 och Speckbölder / samt Melicerides eller Ho-
 nungsbölder : och äre these rätt ledsame / ty
 the anfråta snart sielfwa benen ; kunnandes
 dock these ibland af fast andre orsaker up-
 komma / än af thet Veneriske Gifftet. Sape-
 tamen aliquid monstri alunt. Kort

Rörtlarne under armholarne och bak öronen / samt under hakan / på ryggen / bröstet / armarne / och allestädes warda åfwen med thetta Gifftet så besprångde / at alle thes wättskor gå ihop / och the således swulna / samt wera tåmmeligen up / och blifwa synlige. Doch måste man mycket wäl skillja Veneriska Sronswulstar ifrån the Rörtleswall / som barnen under then tiden / the så tänder / bak öronen draga / och kallas af Hippocrate *στυπιασμοί*, warandes fordom mycket gängse uthi Staden Phera i Thesfalien; ehuruwål the lärde äre mycket skilljachtige om thetta ordets rätta betydelse / som kan läsas hoos then treffeliga Hollerium i thes Uthläggning öfwer Hippocratis Aphorismer. Rörtlarne uthi / inunder / och särdeles framföre tungan warda åfwen förstoppade / wera uth / och tiltaga / såsom ther en listen hwijt undertunga wille sticka sig up / hwilken förorsakar låspande och hindrar måhlet. Rörtlarne in uthi kroppen / i lefren / underbukten och annorstädes / troor man åfwen sålunda tilswulna och upswälla / som man thet seer ske uthwårtes. The smärre Rörtlor uthi hullet warda ock med thetta Gifftet öfwersprångde och med allehanda skarpheter upfylte. Swar igenom små såår och skorvor / gohl skorv / samt ibland store såår / fulle med små matkar och skridfåå / sig öfwer åtskilliga kroppens Delar uthbreda / icke olikt the Gamlas Spitalsta. Ju mera såår uthan på kroppen / ju mindre wärk

om natten. Theße sår sättia sig understundom i pannan rätt i hårgåhlen / åre fiällige och torre / och treffeligen om sig fråta / som the rätta kråfwetesår / med hårde och höge bråddar. Ther theße hudens Bryn-förtlor ey så mycket med Giffit upfyllas / seer man allenast uthi skinet rosor och allahanda slags fleckar / röda / svartbruna / gohlachtiga och blecka / på halsen / bröstet / buuken och på ryggen. Ibland wera wårter under tungan / ibland fiskwårter nedre wid rohn / samt store skråmor i handlofwarne och under fotabiellet.

Når sår och bölder således sig uthwårtes wiisa / står thet förmodeligen föga bättre til in uthi kroppen / uthan Inelßworne warda upåttne / goom och mund / tandkört och läppar upfråtte / och Näsan faller / tå thes grundwahl Nåsebrossen är borta. Så går thet til i Venus kring ! hwarest flere kanske förloradt sitt ansichtes heder / än the Mars med Dunder och brak / med kuhlor så tiockt som regn / plåger spela kring sig. Somligom fråter Giffitet hool på Lungan / hwar af först blije en blodspottning / och sedan en Tråånsiuka / som aldrig står til at råttaa. Tandter och naglar falla offta uth / åfwen som tandterne uthi gammalt Skörbiugg förloras / doch med en stor föregången åthskilnad. Någrom hånder / at sielfwa Gomen warder sårdeles angripen / och the blifwa heese : ty gomen i menniskians mund är til at betrachtas /

tas / som hwalfwen i Kyrkor / hwilke gifwa ett widerliud större eller mindre / alt som the bygde äre. Androm åter händer / at Giff tet på ingen Dehl sig så särdeles uthmerker / uthan som Benen in uthi med Mårgförtlar öfwer alt nästan äre besatte / så stadnar ock Giff tet håffrigt ther uthi / och genom ett lång samt / men stadigt om sig frätande / sielfwa benen så upåter och söndermalmar / at the blifwa så mööre / som färsta fringlor / eller wsta som way. Hwar på man offta sedt åthskilliga exempel / jämwäl här i Staden / som ock Marcellus Donatus om waymöre Been berättar uthi sin Anmärkning af Underlige Historier. Men särdeles torde wara wärdt at betrachta thet Sceleton eller Beenrangla af en genom thetta Giff tet upfrätin Menniskia / i then berömliga Anatomiske Theatren i Leyden / hwilken Beenrangla then trefselige Professor Antonius Nuck har tiit gifwit / med thenne merkwärdige Öfwerkrifft : Amor intimis inhæret medullis. Thet är :

Härlet / i sin drifft ey seen /

Har sig fäst i Mårg och Been.

Och när nu således then ena lemman efter then andra warder medtagen / kommer ånteligen then oundwifeliga Döden / som thet öfriga eländiga och stinckande med sig i jorden nedsläpar.

Alf these här öfwan anförde och flere med flit förbigångne teken och merken uthi then Veneriske Smittan / kan man säkert afstaga /

hwad swårheter thetta kårliga werket år underkastat / och at thet en kan wara så under samt / thet någre af the gamle / men särdeles Brasavolus Tuhundrade trettio och fyra slags Veneriff Smitta eller Fransoser har welat stadga. Men thet år doch intet meer ån ett slag / som i the warma lårnder med alle these tekn på en Menniskia offta igenomløper. Doch som Naturerne åre åthskillige / så kunna och alle these uthwårtes eller inwårtes fråmpor en wara lijka hoos alla. Then ena får meer / en annan mindre / och år åndå alt thet samma. Men i these Nordiske lårnder går Smittan långre om / så wål för kolden skull / som at the Nordiske folcken en åre så qwicke / uthan långsamare och stadigare wid alla sina åhrender. En Swensk i anseende til fråmmande Nationer, slår en gårna först til ; men tå han blir upretad / brinner thes wrede håfftigare och något långre. Doch gör kolden hår i landet / at Siff tet en så snart skyndar til Døden.

Thet torde doch för enom Låfåre wara gånstka lått at finna sig wid thenna Siukdomen / om alle these tekn eller the flåste funnes hoos alla the smittade. Men som thetta år omøgeligt / en eller ønskeligt / tv år thet och offta swårt at rått betee sig hår wid / särdeles om then Siuke wil sielf antingen med flijt något fördøllja / eller icke rått kan uthsåga / huru thet hånger tilhopa. Droost at tala / så har fuller jag / genom någon förfa

rens

renhet här i Staden och annorstädes tåms-
meligen wål thenna saken igenomsedt / fast
man offta måste synas wara enfaldig för sär-
deles orsaker skull. Man plåger säga : Vo-
lenti non fit injuria, Frijwilligan sker ingen
öförrått. Men om thet i thetta tilfället är
rätt sagt / wil jag icke döma.

För thesa orsaker skull går thet intet
altid så lijka til i thetta målet. Somlige haf-
wa / åth minstone efter theras egen berättel-
se / intet elier ganska fåå af these föregående
tekn / men åre ändå icke / i betrachtande af
andre omständigheter / klare och rene. Mån-
gen kan igenkännas af thetta teket / at han
seer gohlblek uth i ansichtet och på händer-
ne / har iholliga och toma ögon / med en blå-
achtig / puffig ring ther inunder / och tyner
dageligen af til ansichtet och hela kroppen /
fast han icke med någon Lungosoth eller Niures
böld finnes beswärad. Doch är thetta icke
altijd wist. Thetta plåger ock wara ett nå-
gorlunda prof / at qwislor / huggsår och skar-
rande ey lätteligen läkas och tilgroo hoos
them / som åre besmittade ; men thet händer
åfwen så i rutit Skörbiugg. Någre åre öds-
kände genom en särdeles stinckande Anda /
ehuruwål thetta också sker uthi andre Siuk-
domar ; men thet är doch olijka lucht / fast
den ey allom är bekant. Somlige see en tijd
bortåth heel friske uth / men doch wid alla
Tungelstifften besporja hoos sig några kräm-
por / särdeles med Catharrh eller Flussar / och

heeshet / hwilket tekn Hartmannus åswen an-
 Drager / ehuruwål thet kan mångom hånda
 af köld och fulit wäder / som doch aldrig then
 ringaste Smittan insupit. Giffet är af then
 bestaffenhet / at thet förstockar och tiöckt gör
 thet hwiita blodet eller blodwatnet / hwaraf
 thet icke allenast ytterst i huden stadnar / och
 gör then omtalde golhblekheten / uthan ock af
 en lijten tilstötande köld / mera tiöcknar och
 blirj oumgångeligt ; så at ock offta then wan-
 liga Blodrensningen stadnar / fast then ås-
 wen wål kan stadna af tusende andre orsaker.

Men jag finner hoos then treffeliga man-
 nen Herman Boërhaave then Veneriska
 Halsiukan så wål beskrifwen / at jag ock må-
 ste hjitföra thet förnämsta / på thet man så
 mycket bättre må kunna finna sig i sådan hän-
 delse. Thet sker ibland / at Giffet måst gri-
 per an the så kallade Mandelförelarna / Tung-
 spenan / Niderhängflet (Velum membra-
 nosum pendulum) och thes fyra föttspjöror /
 hwar af these Delar först med en hezig swulst
 hårdt antåndas. Ther på fölljer en swår an-
 Dedrächt / Doch at föga / eller alsintet wäder
 Kommer in genom näsebororna / men mycket
 swårt genom swalget. Allt hwad man årnar
 nedswälga / gör en grufwelig sweda / och går
 tillbaka / måst genom näsan / eller Kommer med
 en hosta up igen / om thet händer infalla u-
 thi wrångstrupan : hwar igenom Kroppen / som
 hwarcken maat eller dricke förmår til sig ta-
 ga / Dageligen astyner / och blodet blirj alt
 meer

meer och mera skarpt / samt upväcker en in-
 wärtens hetta. Men ther emot spottar och
 racklar man up alt stadiggt en ganska stoor
 hoop faseligt och illa luehtande wahr / ty slem-
 met flyter immerfort och i ymnoghet til mand-
 larna. In uthi örat känner man ett stickan-
 de / särdeles uthi Eustachii tub eller then rån-
 nan / som från öronen går til swalget. När
 något skal swälgas / knarckar och surrar thet
 för öronen. Ja / man blijr offta lombörd /
 och aldeles dödf. Så länge thetta uthspot-
 tandet wahrar / känner man ingen wärk an-
 norstädes i kroppen ; men stadnar uthspott-
 ningen / antingen af sig sielf / som sällan sker /
 eller genom ett bepröfwat medel / får man
 straxt känna Gifftet på andra ställen. Så-
 dana Patienter har jag trenne haftt : then
 ene blef genom mycken möda frisk / men twän-
 ne äre döde blefne.

Här kunde någon främstålla en fråga /
 huru thet omögeligt synes / thet ett så ljetet
 Giff / som genom közlig beblandelse inkom-
 mer / kan hela bloden / then ther uthi en full-
 komlig menniskia til trettio skålpund och offta
 ther uthöfwer befinnes / öfwersmitta / och se-
 dermera alla the fasta delarna med såår och
 bölder antasta ? Swar til jag swarar / at
 thet äfwen så sker med andre Köth-Giff /
 som komma af Diurom / hwilka doch kanskee
 til mindre dehl warda insprängde / än äfwen
 thetta : som man seer / at Ormars och Spin-
 lars Giff uthi ett ögnablick hela bloden öf-
 werijla ;

werijla ; warandes alle diurs Giff / och alle Giff / som komma af förrutnelse i thetta målet lijk med Jäst / then ther bringer til jäfning en myckenhet deeg / eller dricka / så at emillan jästen / som inlägges / och degen eller drickat / som jäser / är ingen likmätighet. En litten Suurdeeg svrar hela degen. Och har jag i min book om Giffi thenna saken uthörligare och med alfware drifwit.

These här ofwan uprechnade tekn äre the förnämste af thenna Smittans anstötter. Många har jag med slijt gådt förbij / och hoppas hafwa nog sagt om ett så faseligt ondt. Thet torde doch någrom behaga / at man må kunna skillia Skörbiugg / Sichten och Spitzälskan ifrån thenna Smittan / med hwilken the så offra förliknas / fast the äre ganska wiidt til ursprung och orsak åthskilde. Ett faller mig doch underligt före / at ehuruwät mången med these omtalte plågor beängstas / har han dochlikwäl under sin opastighet gementligen lusta til wiidare Venus-spel / som torde förmodeligen härröra af blodens skarphet. Och såsom Gamla Testamentets stadgar i många måhl äre förändrade / så är thet ock skedt wid thetta tilfället. Ty fordom war ett särdeles tekn / at känna Jungfrudomen ; jämwäl ock til lättfärdiga Hustrurs bepröfwande / gosswo Presterne the Bittra Wattnet in / om hwilket Moses talar / hwar af then brotliga skökian til sin buk upswullnade / och til then öfriga Kroppen aldeles förtywade ;

nade: men i these tijder har thet Gudi be-
hagat / at med the här ofwan uprechnade kån-
nemerken / Skörachtighet uthmärkia / och för
hela werlden kånbar göra.

Huru wijda man i sliکه händelser kan
göra sitt Prognosticon eller Föresaga / om
then Siuke står til at rättas eller ey / wil
jag också korteligen nämna. Först är thet at
wetta / at om Siukdomen är genom arf eller
ammans miölck / påkommen och tilfallen / står
then swårliga eller aldrig til at afhielpas / så
framt man icke under sielfwe barndomen grijs
per til läkedom. Sedan måste man merkia /
at the unge kunna snarare botas / än the gam-
le. Ju nyligare Smittan är fången / ju båt-
tre står then ock at hämmas ; men ju längre
hon får rota sig / och ju flera tekn hon uth-
wijsar / thesto wårre är thet / särdeles om be-
nen på något ställe äre angripne. Ty sna-
rare botas the såår / som på huden / och i mun-
nen kunna finnas / än the / som sielfwa hier-
nan och hufwudskålen angripa. Är then siu-
ke mycket machtloös / så är thet mindre hopp
om thes återställning / än om han har krafft
ter. Ther til med / om then smittade / förr
än han blifwer anstucken / har Skörbiugg /
är thet swårare werk. Man måste ock noga
see til / om Inselfworne äre ännu hele / sär-
deles Lungan / ty i wijdrigt fall lärer then
siuke aldrig kunna fullkomligen hielpas. Doch
är thet icke så aldeles sant / hwad Panarol-
lus sagt / thet Siukdomen intet stodo at bo-
tas /

tas / om icke thet skedde just innom siette mån-
naden från första Smittan / särdeles här i
Swerget / hwarest Giffet för kolden och and-
dra orsaker skuld ey så hastigt tränger sig i
genom.

Korta Glädie ! Korta Lust !
Med Intresse tu betalar /
Swad så ljetet of hugswalar /
Med mång tusend ångst och pust /
Sgonblict med åwig tijder /
Kierdels stund med många åhr.
Ur then Pijnan ey förswår /
Som så seent til ånda strijder ?

Thet Fierde Stycket /

Om then Veneriske Smit- tans Låkeböte / och Salvation eller Dregel-Suren.

Någre hafwa varit af then tanc-
kan / thet hwarcken Låkarom eller
androm höfdes / at låra / huru
man borde thenna Smittan or-
denteligen möta och emotgå / an-
tingen theße sådant förebringa /
til at således hamma och afsträcka the flych-
tiga kärlekswenner ifrån sitt förhafwande /
eller ock at wiisa / huru the sielfwe med en
särdeles kyskhet och återhåll åre begåfwade.

Men

Men jag är med then lärde Sydenham af en heel annan mening / förmodandes / at then Christelige kärleken skulle merkeligen ther igenom komma at lijda / om man i thetta målet wille draga sig undan. För thet öfriga / hörer thet then Allsmåchtiga Guden allena til / at straffa the skyldiga / men ther emot åligger thet Läkare / at hielpa the siuka / doch intet med altförmycket ledsamt efterfrågande / eller straffande utblåtelse wara them beswårilig. Jag wil alt förthen skul anföra / hwad för thenna Smitton är befunnit wara dugligt / ingalunda therföre / at gifwa anledning til Synd / uthan så wijda thet mig / som en kropsens enfaldige Läkare åkommer.

När then Veneriske Smittan först kom in / och så grusweliga grep om sig / war ibland the Gamla Läkare en stor oenighet och missförstånd / så wäl om sielfwa Siukdomens natur / som huru then botas skulle. Någre mente / at Smittan war them uhyrgamlom Läkare bekant / och wille altså / at man på samma sätt skulle betee sig wid botandet. Andre åter befunno / at Siukdomen war ny och nyss infkommen / och tänckte så / at man annorledes borde förhålla sig / än wid the wanliga främper. Jag troor ock / at aldrig Homeri Proteus har antagit så rnycken och åthskillig skepnad / som icke Medici wore mera skilliachtige och missstämige. Therföre thet ock then tiden wiserligen hände / at många gingo bort ohulpne / och måste eländigt omkomma.

Och

Och efter the Gamle märkte / at Smittan med mycket slemm war förblandad / ty inrättade the slijtiga purgationer, af Aloe, Coloquitten / Scammoneum, Rhabarbar, wild kurrbits Safft / och andre häfftiqe saker / som doch föga annat uthrättade / än gjorde the Siuka machtlösa och afmattade / men til Smittans och Giffnets förbrytande ingen ting dugde. Andre / så the sågo / at thenna kärleks Elden med en stor hetta kroppen öfwerfor / grepo an thet allmänna medlet i sådan händelse / til Åderlåtningen ; doch wil til thenna Eldens afkylande en starckare Låskedryck behöfwas. Men at icke Åderlåtningen ibland under thenna Siukdomen kan wara tienlig / fast icke til thes uthrotande / dierfwes jag intet neka / särdeles uthi wise Landsorter. I Paris äre the mycket med åderlåtande mäst wid alla Siukdomar / doch altijd lyckelige / ty situationen och sträckningen af orten wil så hafwa ; men hoos of wil thet intet så aldeles gå an. Therefore berättar Hollerius, at the Narbonensiske Läkare straffade them i Paris för sin myckna åderlåtning / efter thet hoos them intet tog lag. Men thet lärer så wara här med / som Asclepiades och Galenus anmärckt / at the som uthi Stingsiukan låto öppna ådran i Athen eller Rom, funno sig illa ther efter / emedan these orter wore underkastade Sunnanwädret ; men twärt emot bekom thet them i Paro och Hellestono wäl / efter the lågs åth Norden. Then

na the Samlas Anmerckning är wård at minnas och med altwar betrachtas.

Någre af the Gamle / när the funno / at uthi then Veneriske Siukdomen war ett Giffit / Kommo straxt fram med thet bekanta Moth Gifftet Theriak, hwilket / ehuruwål thet af en oråchnelig hoop krydder består / mot thet Veneriske Gifftet doch alsintet uthrättar / om man undantager / at thet genom sitt Opium kan någorlunda betaga then håfftiga Nattwårken / och göra sömn. Men i thet samma / at hiernan af Opio wahnställes och insöfwes / får Gifftet tilfalle at breda sig uth i mærg och been; så at hwad man med then ena handen tyckes uprätta / tredubbelt så mycket med then andra kullkastas: thet Förfarenheten så wål i thet / som andre Franckheter / therest Opium öfwerflödigt är brukt wordet / nogsampt lärdt hafwer / ehuru ock thet ibland skal hetas wara så eller så corrigeradt och förmildat. Somlige funno sig bättre här wid / framtagandes then kosteliga Citronsafften / then thet ock af Virgilio fordom med ett wackert qwåde mycket berömmes för sin motgifftiga krafft / och sedermera af Fracastorio uthi thes Siphylide ihugkommes. Men ehuruwål thet henna Citronsafften aldeles med sin syra stråfs war emot thet Veneriske Røthgifftet / och så lunda wål kan hindra thes wiidare uttbredande i Kroppen / doch är thet ett alt förswagt medel til thet henna främpan.

Som thetta icke heller wille gå för sig /
 E begynna

begynte någre at tilreda en dryck af Pimpi-
 nellroth / Steenbråken / Cichoreen, Lactrits /
 Pestilents, och Groblads rötter / samt af
 Scordien gräs / Humbla / Jordrök / Åkermön-
 ja / Såpegräs / Isop / Jungfrutwål / Ehrens-
 priis och flere. Någre lade här til Graans-
 kottar / Buxboom / Enetråd / och slika sa-
 ker. För them fattigom kofte man dryck af
 Aß och Ekebarck / Enewed / Ahl och Book /
 som Fallopius berättar. Och ehuruwål thet-
 ta syntes något hielpa / hade thet doch intet
 någon wahrachtighet : ty hårde wiggas tiena
 til hårda stockar. Andre åter / förmenandes
 thenna Smittan wara ett med Spitalstän-
 kofte en dryck af Ormakött / och sinorde i-
 stret uthan på kroppen / thet Cardanus och
 flere berömma. Merendels hoos the Gamle
 gick thet ther håhn / at man skulle swetta uth
 Giffet.

Doch som Smittan förmentes wara in-
 förd från Indien, så begynte man ock häm-
 ta Låfedomar ther ifrån / nemligen Guajac el-
 ler så kalladt Fransosenholts / Sassafras, Sar-
 saparill och China roth : af hwilke man bered-
 de drycker / och them i stoor myckenhet och
 långan tid bort åth them Siukom öfverräck-
 te ; berättandes Palmarius, at en Spanst
 Adelsman från America thetta maneret med
 sig hemfördt. Då man ock såg många ge-
 nom thesa medel til rätta ställas och hielpas /
 blef Guajac i thet wårde hållit / at thet käl-
 lades Lignum Sanctum eller thet Heliga Trä-
 det ;

det; hafvandes Fracastorius wid åndan af sin Siphylide med ett wackert qwåde thetta trådet beprijsat. Man begynte ock efter hand samma Tråd här i Europa at plantera / särdeles i Provence i Frankrijket.

I thenne tiden äre twänne maneer måst brukelige til then Veneriska Smittans botande. Thet ena sker med Swettdrycker / som beredas af Guajac, Sassafras, Sarsaparillroth / Chinaroth / Sandel / Spitsglas och något Qwicksilfwer; hwilka twänne senare de lar bindas i en lijten posa / när kokningen sker. Somlige göra thenna Drycken smakligare med Canelis / Corianders / Steensötas eller Lactrits tilläggande. När thenna dryck skal brukas / plåger man först rensa kroppen med någon Medicine. Sedan dricker man en tid bortåth thet varmaste man tåhl / och tå bloden befinnes wara tåmmeligen söndermallmad / har man Patienten til at swettas / antingen i sängen under klåderne / eller i badstugan / som på åthskilligt sätt tilberedes. Thetta drickandet och swettandet ijdkas några wickor bortåth / ja til några månader. Och är fuller sant / at mången menniska genom thetta medlet från then Veneriska Smittan är befrijad / åth minstone til en tid; men thet är en grufwelig långsam och ledsam Cur, och kroppen mera uthmattar / än then aldrastarkaste Salivation, som förfarenheten har wijsst. Om thet doch til ingen ting annat duger / så tienar thet til at uplösa thet flemmiga

ga blodwatnet / at SpottCuren sedan så mycket riktigare går för sig. Thet wore önskligt / at någon ther igenom är fullkomligen bothad.

Seer man til thesa dryckers Natur / så göra the tilsamman ett syrligt Sårplöder / och altså fuller stråfwa mot the Veneriske Giffret / efter som ock alle kådachtige Träd hafwa en syrlighet uthi sig. Men ganska länge måste the brukas / om någon nytta skal ther af falla. Jag troor doch / at här i de Kalle länder aldrig någon säker both ther igenom är til at wänta ; twärt emot i the warma länder torde någon hielp wara at förmoda. Ther the ock hafwa thesa krydder friskare / än hoos oss / är en heel annan saak. Och berättar Piso , at Indianerne i the förste sex månader ey sköta stort om Siukdomen ; ther efter föras the fattige til Sockerqwarnarna / och stora Eldbrasor / at ther swetta uth Giffret / men the riske dricka en dryck / som kofas af ett träd Caoroba och roten Carcaparilla. Bladen af samma träd kofas til bad för såår och bölder. Om nu alt så riktigt går an / lämnas ther hähn.

Andre hafwa til thenna Smittans uthswettande uthur kroppen uptänckt andra medel. Somlige hafwa krupit in i warma bakugnar / och ther swettat. Somlige åter hafwa grafwit sig neder i dynggehögar / alt in til munnen / och således swettat / thet Hollerius berättar i sin tijd skedt wara med lycka och fram

framgång. Här i Swerget brukas thet ock af en hoop Kåringar och Lappar / men om thet går riktigt / weta the sielfwe at säga / som så i dyngian äre begrafne och åter upståndne. I Pohlen är doch thetta maneret mycket gängse / särdeles i Byyn Rebenow, hwarest barnen af Föräldrarne ärfwa en sådan Swettkonst / och hafwa dageliga gäster / som sig således med oreenlighet låta öfwerhölja. Jag är lijkwäl städse i then säkre tancan / at alle Siukdomar / som bestå uthi Blodwatnet / eller ett tiöckt och slemmigt blod / aldrig någonsin med swettande stå til at hielpas / uthan alltid förwärras / aldenstund blodet blir tiöckare och tiöckare / ju oftare man swettas. Skulle thet ock hända / at Siukdomen tyckes någon tijd gie sig och Gifftet hwijsla / så lärer thet wara ther med / som thet är med bockar / hwilka alltid gå tillbaka / at the sedan må stöta bättre til. Förfarenheten är här uthinnan mitt wittne. Och ther man ej gripper til ett säkert Läkeböthe / kommer Siukdomen igen ; warandes ey olijk then ormen i Lernæiske Tråsket / som hoos the Gamla beskriwes / then ther hade många hufwuden / och / när ett blef afbuggit / fick han tur i stället / in til thes Hercules med eld honom aldeles upbrände.

Thet andra sättet til thet Veneriska Giffrets Läkeböthe / är Salvation eller Spottcuren / hwar på man säkert sig förlijta kan / så framt then ordenteligen och af en förståns

Dig man förvättas. Så wijda här til dags
 är bekant/ är ingen ting mächtig at göra then-
 na Spottningen/ meer än Qwicksilfwer alles-
 na. Blijr i framtijden någon ting påfunnit
 eller uppenbaradt/ som har samma krafft med
 Qwicksilfwer/ at upväckia Salvationen, lä-
 rer thet ock kunna göra lijka werkan. Nunu
 är thet om aldeles tyst. The Saracener och
 Arabiske Läkare äre the förste / som hafwa bruk-
 tat Qwicksilfwer til någon Låfedom; ty the
 Gamle hafwa intet drijtadt sig thet til. Men
 Araberne brukte thet allenast för skabb och
 skorv/ som Montanus och Palmarius berätta;
 hafwandes en eller annan mistyckt / at the
 Christne icke hafwa welat lemna the ringaste
 efterleswor af thetas Regimente i Europa,
 som doch så wäl åthskilliga nyttiga böcker / som
 särdeles thenna ådla Medicinen infördt / us-
 than hwilken man i thenna grufwelige Smit-
 tan ingen ting med säkerhet kunde utbrätta.
 Swad Spottningen angår af Qwicksilfwer/
 så lærer thet twiswelsuthan så thet med wa-
 ra händt / som med många andre ståtelige
 saker / at the äre af en händelse påfundne.
 Swem som förste påfinnaren warit / thet om
 blijr ey mycket nämndt: men Fallopius håller
 före / at Jacob Berengarius af Carpi, en
 Läkare i Bologne, har aldräförst råkat på
 thenna stora hemligheten / at genom Saliva-
 tioner bringa the Veneris-Smittade til hel-
 san. Doch hölts thenna wettenskapen i förs-
 skone / för sin ädelhet skull / ganska hemlig:
 hwar

hwar af thet ock hände / at Medici then tije
 den sig otroligen ther igenom richtade; så at
 ock Fallopius om bemålte Jacob Berengari-
 us af Carpi berättar / thet han genom Spotts
 Euren Syratijo Tusende Ducater hade för-
 tient / föruthan Silfwermynt / them han alla
 före sin död testamenteradt åth Hertigen af
 Ferrara. Capivaccius, Professor i Padua,
 bekänner om sig sielf / at han genom bara
 Fransos Euren har förtient Alderton tusend
 Cronor; hafwandes således bågge these män
 bättre kunnat af Swicksilfwer göra Gull / än
 många Alchymister thenna tiden / hwilka i
 stället för uprichtigt Gull offta blifwa war-
 se ett Aurum Comicum, som Plautus i sin
 Poenulo omtalar. Men nu / sedan Swack-
 salfware och Råringer begynte titta i korten
 med förståndigt folck och wid Salvationer
 låta bruka sig / går thet intet så rundeliga til.

Och som alla goda och thet Semena Bå-
 stat gagnetige påfund / hafwa gemenligen then
 olyckan / at blifwa af oförståndige / eller ock
 afwundsfulle menniskior förklenade / så gick thet
 ock i förstone med thenna saken. The Gam-
 le hade sagdt / at Swicksilfret war ett Giff /
 therföre skulle thet ock aldrig kunna brukas.
 Mange satte sig förthensskuld här emot / och
 uprechnade några swåra anstötter / som gerom
 Swicksilfret wore påkomne. Therföre ock
 Montanus har sagdt / at Præcipitat-Pillerne
 borde præcipiteras och fastas i Sion / at the
 aldrig kommo ther ifrån; och Guarguanti

sig uthlåtit / at Dwickſilfwer=Smörjan wore en Dieſla=Smörjeſe. Men thetta alt låter ſig höra. Thet är wäl icke uthan / at fahra är wid thenna ſaken / och ſtort betänckande. Thet är doch ſtörre fahra / at aldrig bliſwa rätt trijk. Then / ſom weet wäl at ſtyra Spotts Curen / han weet och wäl ſäga / at ther wid är icke ſå ſtor fahra / ſom förmenes. En purgation kan ofta bringa en om liſfwet / kan ock hielpa mången til helſan. Wore thet ingen åthſkillnad emillan en förſtändig Läkare / och en Dwickſilfware / ſå torde wäl ock alſtjäd gå orichtigt til i thetta måhlet.

Men ſkulle thet wara ſant / hward Heinſius och Elias Hundertmark om ſig ſielf berättat / at the upfunnit och åga ett Läkewöthe / huru man uthan Spottning / uthan Swett och purgerande kunde then Veneriſka Smittan grundeligen botha och fördrifwa / ſå wore thet en ſtoor ſak. Doch troor jag / at ſådan mera är ett ſkryterij och marchtſchreijare maneer / än något faſt och tillförläteligt uthi Läkare Konſten. Mycket kan ock wäl til en liſten tjid döfwa Siukdomen / ſom är doch intet bewänt med i längden. Eho / ſom ock ſåledes wil ſynas botha thenna Smittan / han bedrager ſin näſta / ſom mig tyckes. Jag wil altther före i ſamma ordning / ſom förr / betrachta thetta Giffet / och korteligen wiſſa / huru Medici i thetta måhlet betee ſig ; aldenſtund jag billar mig in / at ingen kan ſielf hoos ſig botha thenna Smittan / uthan thet måſte alſtjäd

skä genom en förfaren Läkares råd och tillhielp.

Så länge Smittan och Gifftet sig håller ännu wid the hemliga ting / och wiissar sig med något wahrs uthflytande / thet man kallar Drypel / är ingen ting bättre / än dageligen laxera med sådane Läkeböthe / som mycket afföra Blodwattnet / hwar ibland Jalaperoth / Tamarinder, och andre saker plåga brukas. Doch måste man achta sig för the purgantzer, som kroppen uphittsa / ty the göra all ting wårre. Med sliike afförande saker fortfar man så länge / som något owahnligh uthur röret uthdryper. Men i alle purgantzer är rådeligt at bruka något af Mercurio Dulcificato, som både Gifftet emotstråfwer och måsterligen afförer. Ther thetta uthflödandet wil hårdnackas / är ingen ting bättre befunnit / än Turbith Minerale til några Deparkorns wicht / hwilket både lijtet Saliverar, och treffeligen purgerar: eller ock Mercurius Viridis, som fuller flytelsen i förstone ökar / men sedan redeliga förtager. The som purgantzer intet trösta intaga / måste låta sättia sig slijtiga Clysterer. I medlertijd kunde ey skada / om man giirigt dricker Theewatn / eller någon warm dryck / beredd af Guajac och Sassafras, med Lackrits eller Steensötha / doch i största myckenhet / eller ock godt Suurbrunswatn / at således watnet wid sitt uthflytande icke allenast må bryta sielfwa Gifftet / uthan ock thet samma uthföra / och så

ren affsköllja. Somlige lägga then innersta barken af Gläder i wijn / och ther af dricka; som i Francrïjket berömmes. Och til så mycket bättre framgång i thetta måhlet / kan man wätner affättia med ett glas brännewijn / eller Terebinthins olja / Copaiu-balsam / Naphtha, (som uthi Italien och Persien wid Baku och berget Barmak i ymmoghet wänkar /) Enebarsbrännewijn / Eneträdskåda / Myrrha och Swafwelbalsam / the ther treffeligen rensa och läka alla såår. Somlige tilbereda en Essents af Rhenstwiin och Spanske Flugor / eller Conzenill-matkar / til Urinens fortdrifswande / men thetta är fahrligt. Skulle någon inwärtas hetta / så wäl i blodet / som tå man låter wättn / sig yppa / hwilket gemenligen sker / kan man then förkyhla med Mandelmiölkar / karnmiölck / öhlostwasla med Salpeter uthi. Alle hetlige drycker / såsom wijn och öhl / äre skadelige / samt köttätande / och alt hwad kroppen til kärlek kan upreta. Miölck / Gallat och rötter är then bästa maten. Ju mera man äter / ju mera wahr flyter uth; och ju mera man sig späker / ju snarare stadnar Drypelen. Ingen måste doch begära / at blifwa hastigt bothad / så framt han icke sedan wil betala sin hastighet med Interesse nthi SpottEuren / thet mångom händt är.

Finnes på hemlige Lemmen någon Inflammation och hetlig swulst / puffighet och Spanske Bragen / kan man göra ett bad af

af warm Utticka och salt watn / eller af warm
miölck / twål och ljetet brännewijn. Somlige
göra ett omslag af warma krydder / af Cha-
millblommor / wild Walmoae / Ruta / Scor-
dien / och Hwiitlöfsgräs / Fläder / Mahlört /
Kattoft / Kongsljus / Swijneböner / Zbiskroth /
och ljetet Safran / hwar til lägges hamp-
eller Liinsfröo / Brännewijn och Blysocker /
ellet Silfwer glitt : hwar igenom Swulsten
sig antingen uthwärtas förlöser / eller inwärt-
tes moznar / och genom något wahrs uthflö-
dande bortgår. Wil intet swulsten således
gie sig / plåga somlige der om lägga Brod-
Plåster med Nwicksilfwer ; men jag har in-
gen ting bättre befunnit / än thet Hollendar-
ne kalla 't Pantje , af Spanskt eller Rhenst-
wijn / som såltan slår feelt. I medlertijd må-
ste man alltid purgera med Mercurial-saker.
När ock swulnaden är alt förswår / och wil
intet genom thesa medel wijka / måste man
griipa til Uderlåtning på thet hemliga Tin-
get / eller / i fall thet icke skee kan / på armen.
Någre bruka / at til hämmande af then store
smärtan in uthi röret / spruta in warm miölck /
somlige uplösa Aloë och Safran uthi Fläder-
watn med ljetet rosenhoning. Men här wid
bör man sig wäl adyta : ty at stoppa the fly-
tande sären / gör anledning til mera ondt / och
Giffnets wijdare inbrott i kroppen ; kunnandes
Insprutningar ibland med sin skarphet upfrå-
ta then lappen / som tilhåller watnet / hwar
på jag ett exempel genom insprutadt kalck-
watn

watn här i Staden sedt hafwer. Then kött-
Klump / som uthi röret plåger upwexa och för-
hindra watnets uthflytande / kan med ett smalt
warlius / som bestrykes med lijtet Spitsglas /
Tutia, honungsaska / och flere saker / bortfrå-
tas ; men thet lyckas sällan.

The blåsor och Bråsweter / som ibland
uthan på tungen finnas / böra straxt answe-
das och til rena köttet bortåtas med helfwe-
tis steen / eller lijtet Sublimat uplöst i Gläder
eller Kalkwatn. Doch bör man sig här wid
wål achta / at icke thet hemliga tungen / som
thefuthan i sådant tilfalle gärna nog upreses /
altförmycket ther af ökar sig och upswulnar.
Doch så the äre aldeles bortbrände / kan man
them med kyhlsalswa bestryka. Somlige frå-
ta them bort med Egyptiske salswan / och så
the äre afnötte / lägga the Nichtplåster ther på /
med lijtet Copaiu-sårbalsam / eller Elix. Pro-
prietatis, under hwilka ganska lijtet af thet
hwiita Præcipitatet är bemängdt. Doch må-
ste man ingalunda försumma / at inwärtas bru-
ka flitiga purgantser / emedan thet är fahra
wid / at Giffet sig i hela kroppen intränger.
Skulle hända / at någon wore så obetänck-
sam / som thet doch offta sker / och under then-
na tiden rubbar then stillhet / som then hem-
lige lemman bör wara uthi / med Quinnoes
blandelse / må man wara wis ther uppå / at
thetta förseendet icke på lång tid står til at
rättas ; som thet äfwen ibland händer / at
sielfwa bloden wid sådan yppighet uthgår :
ther

therföre ock the / som kåtare äre / ey lätteligen
bothas. För sliksom är så bäst / at utthi alt
sitt dricka inblanda swastadt salpeter / til sin
kärleks afkyhlade.

The Sjukwårter / som sättia sig emillan
hufwudet och förhuden af ens hemliga ting /
kunna åfwen med the förre nämde frätande
medel borttagas / allenast at man handlar ganz
sta wahrigen. Någre göra ther til ett pulvs
wer af Spitsglas / bränd alun / Blysocker /
Campher och Mercurio Dulci, och ther med
bestroö thesa wårter / hwar igenom the affräs
tas / borttorkas och affalla. Under alt thetta
måste man doch dageligen göra sig lösslifwad /
at icke Gifftet fastnar i kroppen. Then thet
ta icke gitter / får i längden see sin egen olyc
ka. När Skräppan med sitt anhang är af
Gifftet angripen och upswullen / kan ther til
göras ett omslag af warm Atticka / kokad med
the här ofwan upnämde krydder / eller ock an
dre / alt som man tycker / och finner lägligt.
Mr Gulman ganska stor och hetfug / wore ey
orådligt / at på armen öfna ådran ; doch al
tid så i thetta måhlet / som i the förre / hål
la lifswet öppet med Medicamenter. Thet
wore ey heller så onödigt / at omlägga Skräp
pan med ett godt plåster. Swad Dwinföle
ken widkommer / så bothas Drypelen hoos
them på samma sätt / som hoos Wanfolken ;
kunnandes man här wid betiena sig af en in
sprutning / som beredes af Scordien gräs /
Mahlört / Swijtlöksgräs / Ruta / Rosmarijn /
Rien

Renfana / St. Slufs Humbla och Cardebes nedicht / med något Prusteroth och tvålv tillsamman i watn kokadt. När sådant intet hielpa wil / tager man kalkwatn / och ther uthi uplöser lijtet Præcipitat. Eller tager man Rosenhoning / lijtet Præcipitat och Rutwatn / och således insprutar / som ock lättare lærer hoos them gå för sig / och med större nytto / än hoos Manfönet.

När Giffet är begriipet / at gå in i blodet / plågar thet något stadna uthi Lymfskofförtlarna / hwarest thet förorsakar stora Rörtleswall / them Tystarna kalla Schlieren / Fransoserne Poullains eller Föhlungar. These Swulster äre ganska ledsame / ömma mycket / wårka och sticka / ja ibland så högt upswälla / at thet är beswårligt at gå. Somlige lägga ther öfwer warm korngröth / eller sådana krydder / som här ofwan nämde äre. Ther efter kan man Galbans plåster eller Honungs Deeg pålagga / eller ock Diachylon cum Gummis med Tyst Såpa förblandadt / thet Fabricius af Aquapendente mycket berömmet. Någre göra ett miukt plåster af Galbanståda / Myrrha, lijtet Mercurio Dulci, med waxolja tillsammanmångdt. Jag har doch intet ännu något bättre mognande plåster befunnit / än thet / som kan göras af tiocck honung / färsta fiskon / rödlökar steekte under askmörjan / Galban i Eggegohla uplost / tillsammanblandade med hwijtt Lillieolja / och öfwerlagde. När bölden är wäl mogen / kan then öppnas / wahret
utho

uthkrystas / holet med lijnstaft i Sårbalsam
 Doppadt tilstoppas / och ett godt plåster der öf-
 wer läggas / hwilket ymsas så offta nödigt
 tyckes. Doch äre these bölder mycket swåre
 at bringa til mognad / emedan the äre långt
 ifrån Hiertat / som med sitt klappande förors-
 sakar all mogenhet i såår. Ju längre en böld
 är ifrån Hiertat / ju längre tiid wil han haf-
 wa til sin mognad / som Celsus åfwen i sin
 tiid rätteliga sagdt hafwer. Och som these
 Bölder sitta på ett ställe / tiit många wät-
 skor i Kroppen samlas / så äre the ock ledsame
 och långsamt at botha. Månge willja intet
 gärna bringa them til uthböldnande och mogen-
 het / uthan pålagga ett plåster af Swafwel-
 blommor / Beck och Bly med Nwicksilfwer
 förblandadt / at the således må fördela sig.
 Ja man kan här til göra ett godt öfwerflag
 af Swafwelblommor / swart Nwicksilfwer /
 och Blysäcker / införmångde uthi Galbans kåda /
 eller Nichtplåster / och med skinn pålagde. Un-
 der hwilken tiid man måste starckt purgera sig
 af Mercurio Dulci, och Turbith eller gohlt
 Præcipitat, at således thet ingångna Giffet
 uthrensas måtte. Men thetta är doch ganska
 osäkert / och håller jag före / at then gör båt-
 tre moth sig / som bölden öppnar / och Giffet
 fulla wahret uthflyta låter.

Når thet så wiida kommit är / at böld-
 der och såår öfwer hela Kroppen finnas uth-
 slagne; Been och ledar wårka otroligt / måst
 om nattetijden / och äre obögelige; store fört-
 leswall

lefwall wid öronen / under hafan eller annors
 städes sig yppa ; mund och läppar äre med
 småå hwijsa kräfweteblåsor besäddde ; hufwud
 det får kuhlör ; såren krypa fram i pannan ;
 Näsan står i fahra ; halsen begynner på at
 blifwa såår ; och man weet sig någon gång
 tilförende hafwa hafst Drypelen eller Chan-
 cert, tå har man fullkomliga Fransoser / och
 är i then händelsen intet annat råd öfright /
 än gie sig til SpottEuren och Salivationen.
 Ty på the här ofwan upräcknade Drycker af
 Guajac, Sassafras och andre saker beredde /
 är ey at lijta. Ufwen så är thet med Suur-
 brunnar och Warne Bad. Men göre hwar
 och en i thetta måhlet / som honom lyster. Jag
 säger allenast hward förfarenheten lärdt haf-
 wer. Then som ey tager ett godt råd an / han
 skylle sig sielf.

Doch bör man för all ting thet i acht
 taga / at ingen släppes til Salivationen, som
 är alt för gammal / och alt för ung ; alt för
 uthmårglad af Siukdomen ; som redan har
 Lungosår ; eller befinnes hafwa annorstädes
 swåra såår inwärtas / hwar til genom Spott-
 Euren all Flußen kunde samkas ; eller som är
 klemmot / och har inga kraffter at stå emot.
 Ja the / som äre hufwuds och senoswage bö-
 re ey släppas ther til. Hafwande Qwinnor
 hafwa saliveradt uthan skada ibland / men
 thet är doch äfwentyrligt. Doct: Helwich
 har berättat / huru en Adelsman i Breslaw
 tog in Salivation för Spitalskan / sedan han
 så

fåfångt hade brukt många andra medel. Hans Fruu / som hafwande war / kommer at besöka honom i thes Siukdom. När han henna blef warse / stiger han up uhr fången / tager henna i famn och trycker henna hårdt in til sig. Hwar af Frun tå straxt begynte spotta starckt och ordenteligen salivera, doch uthan skada för henne eller thes barn. Sethe och deesse menniskior måste sactta handteras; åfwen som ock the så kallade Mieltsiuke. Hastighet är aldrig god i thetta måhlet. Skulle patienten åfwen wål wara beswårad med Hals-siuka / upfrätte mandlar / hool i goomen / och så wiidare / måste man genom tienliga medel dämpa hettan / rensa såren / och / om mögeligt är / heela. I hwilken händelse jag plåger be-tiena mig af ett Halswatn / som uthåkas af Idgrön / Kåpegrås / Grooblåd / Ehrenprijs / Brunellgrås / Rosor / Flåderblommor / Tormentillroth / Granatblomster / Allunsocker / Wijnsteen och ljetet Sublimat, hwar til man sedan kan lägga Brånnewijn / Rosenhonung och Tobackslyrup. Thetta watn sprutas i halsen / och har en treffelig krafft at rensa fuhla såår. Ther Nåsan begynner något lijda / kan man ther til bereda ett watn af Hollroth / Ehrenprijs / Grooblåd / Kåpegrås / Kalck / Metall / Safran / Blyhsocker / Mercurio Dulci och Allun / och thetta watnet med en pensel tå och tå påstryka / som således såren rensar. Men åre sielfwe Benen anfrå-tne / måste the bestrykas med Vitriils watn /

eller uthtagas. Til Gistlar och Sublsär be-
 reder man äfwen ett watern af Mercurio Dul-
 ci, Kalck / Spannskgröna / Blysocker / brändt
 Allun / Ehrenprijs / Nattskatta / Kåpegräs /
 och flere saker / och sedan thetta watern inspru-
 tar. Och ther man således gör en förberedelse
 uthi these fuhle skador / gör man ock all ting
 skickeligare til SpottCuren / och har en säkra-
 re both at förwänta.

Salivationen eller Spottningen skeer /
 som sagdt är / genom ingen ting annat / än
 Qwicksilfwer ; doch på åthskillige sätt. Som-
 lige taga rått Qwicksilfwer och thet förblan-
 da med pomade samt andre saker / hwilken
 smörja sedan påstrykes. Hwar til doch the
 kosteliga oljor / som plåga inblandas / duga /
 förstår jag intet / om icke til at göra Smör-
 jan dyyr / och upwäckia reef och slitning hoos
 then siuka. Thetta Smörjesättet är thet al-
 draäldste / kallas thet Neapolitansska maneret /
 och är än i dag måst brukeligt. Somlige ta-
 ga Sublimat och Mercurium Dulcem , up-
 lösa them i warmt watern / och låta patienten
 sig ther uthi / bada / til thes Flußen kommer.
 Somlige inwickla Qwicksilfwer uthi något
 plåster / sly thet in i ett lijnbälte / och bära
 thet på kroppen. Thetta kallas Cingulum
 Rulandi, efter Martinus Rulandus thet myc-
 ket har brukt. Men för sin osäkerhet skuld är
 thet obrukeligt nu för tiden. Somlige taga
 Sublimat, uplösa thet i Skabbgräs Jord-
 röf och Rosenwatern / och ledarna ther med be-
 stryka.

stryka. Somlige taga Cinnober eller Qwick-
silfwer malm / Vermeillon eller Spitsglas
Cinnober, Arsenicum, Sandarach, Kōfelse/
Myrrha, Mastix och Cenbår / göra thet til
pulfwer / sättia then Siuka öfwer en stohl /
honom betäckia / och sedan thetta pulfwer un-
der stohlen uptända / at iinnen och röken här
af skal göra spottning. Doch som thetta är
ganska fahrligt befunnit / så brukas thet föga
af någon annan / än af karingar.

Och thetta war thet Uthwärtens sättet.
Inwärtens at upwäckia thenna Salivationen
tyckes wara säkrare / efter thet tå står uthi
Läkarens godtsinnande / at uphöija / eller för-
nedra spotten. Thet skeer på åthskilligt sätt.
Någre gifwa in Turbith minerale eller gohlt
Præcipitat med Theriak eller Diascordium.
Någre gifwa thet hwiija Præcipitatet in. Nå-
gre uplösa sublimat i regnwatn / och skedblad-
tals thet ingifwa / til thes Uthspottningen
fölljer. Men här wid måste man för all ting
wara achtsam / at icke i stället för Medicine,
sielfwa Döden förorsakas. Andre åter bru-
ka måst Mercurium Dulcem, til en ringa
dehl i sänder / antingen med Theriak, at hin-
dra Stohlgången / eller ock med Eggblommor.
Hwilket maneer mig bäst behager / thet jag
ock ofta försökt. Thessa tilberedningar af
Qwicksilfwer söker man ock at hafwa the bästa
mon kan. Ju bättre Läkedomar / ju bättre wer-
kan. Emillan thet råå Qwicksilfret är ock en
stor åthskillnad. Thet bästa kommer från Un-

gern och Siebenburgen: Sambre är thet / som uthur Sclawonien och Italien öfwer Venedig föres; men thet från Tärndten / Mansfeld och flere orter / är thet sambsta / och håller nog Bly / Wisnuth eller andra Mineralier. Therefore måste man ock ofta rensa Qwick silfret / som skeer / då man antingen tvättar thet med Utticka / spott eller salt watn / eller destillerar thet / eller trycker thet igenom Sämst / eller Ylle. These sidsste äre the bästa och brukeligste.

Innan Qwick silfret / som skal förrätta SpottCuren / intages / eller uthan til påsmörjes / hafwa somlige åthskilliga maneer / at göra kroppen skickelig ther til. Hwad Åderlåtningen widkommer / så är then aldeles onödig / ther man icke finner / at ådrorne äre så stinne af blod / thet the uthan åderlåtning / och då Qwick silfret begynner uplösa blodet / skulle spricka / som sällan händer. Purgationer komma mig äfwen så före; fast ock magan med tarmarne kan hafwa nog stemm innanbords. Bägge these uthmatta kroppen / och göra honom skickelig / at stå emot thet myckna besvär / som följjer. These uthan gör purgantsen / at Qwick silfret så mycket snarare bryter sig sedan uth med Stohlgången / hwar til thet ock these uthan är mycket benäget. Somlige gifwa här uppå något Swettdrifwande in. Hwad Vomitiv eller Kråfpulfwer angår / så är thet intet så aldeles at förkasta / ty thet störtar wätstorna mera opføre; men thet bör icke skee /
förr

förr än man redan något Dwicksilfwer har i kroppen. The Gamle / som the badade och tvättade sig dageligen / så kräktes the ock dageligen. Sedan ey mer än en gång om månaden / til thes Asclepiades, som så mycket annat ändrade / thenna wahnän aldeles borttog. Men jag wet intet / hwad alla these sakter skola duga til. Man tagar ju sig före / at uthdrifwa thet onda genom spottande; tycks alttherföre wara onödigt / at med Uderlätning / purgants / eller swettande willja drifwa Gifftet uth. Thet är ock intet åth / at mätta kroppen föruth på något sätt / ty salivationen lærer then nog sielf mätta: och har förfarenheten wiist / at thet altijd gådt wäl / när these complimenter är uthelennade. Then skulde ey hållas för någon god Soldat / som / då han hade en mächtig fiende at göra med / genom småa schermytlingar sig tilförende så afmattade / at / då rätta wahldagen kommo / han intet kunde gå sin fiende under ögonen; ther emot pläger man hålla then för tapper / som bespar hela sin styrckia / til thes Fienden med sin macht rycker alfwarsamt fram. En menniskia / full med såår och gifftige bölder / har ock intet mera styrckia / än hwad til Spottcuren förmodeligen kan behöfwas / som jag offta sedt hafwer. Men thenna min uthlätelse torde icke allom behaga. Jag säger mina tanckar här wid / och skal genom Gud; Nåd them / som sig i min enfaldighet förtroo / så gå tilhanda / som jag hoppas thet kunna för Gud

och menniskior förswara: skrifwer ock ey annat
än thet förfarenheten sielf har mig lärdt.

Thet håller jag doch för rådeligt / at pa-
tienten någre dagar / förr än han tager qwick
silfret til sig / dricker en ptissan af gräsfrötter /
China och Sarsaparill roth / Korn och Lackrits /
på thet Qwick silfret ey må finna så stort mot-
stånd / Blodwatnet må tundt göras / samt hals
och tandkött sedan ey så mycket upswälla / som
elliest skeer. Sedan tager then Siuke Qwick
silfret in. Jag tycker måst om / at taga in Mer-
curium Dulcificatum, hwar annan tjima til
några gran i sänder / i öhlostwaspla / dricka el-
ler egg / at således ett fierdendehls lod ther af
på första dagen må upgå. Och så framt in-
gen stohlgång sig wijsar / fortfar man ther med /
in til thes the rätta tekn folkia. Om thet fin-
nes nödigt / som i wise tilfällen sker / at genom
smörjelse bringa then siuka til uthspottande /
tycker jag bäst wara / at man betienar sig af
then ensaldige Salswa / som Sydenham beskri-
wer / när man en unts Qwick silfwer uthblan-
dar med tre unts Pomade. Swilken Sals-
wa delas i tree delar. Med then ena delen
smörjer sig patienten sielf om aftenen til arm-
ledarna / armbogarna / knäa och fothledar-
na : med then andra delen / then andra aften-
nen ; och med then tredie / then tredie qvällen /
Doch för en warm ugn / at smörjan må wäl
kunna gå in. Kan intet then Siuke sielf smör-
ja sig / måste en annan thet göra med hand-
skar på händerne. Somlige smörja bara tum-
meleden /

meleden / somlige fothabiellet och handlofwar-
na tillijka med ledarne. Doch måste man wäl
achta ryggen och underbuken / at ingen smör-
ja tijt kommer / til hwilken ända man kan sig
omfhy med ett yllet tyg. Somlige / när smör-
jelsen är förrättad / binda linne eller paper om
ledarne / andre lägga plåster ther på. Om
morgonen näst efter then tredie smörjelsen kan
man gifwa ohngefär åtta gran Turbith med
Rosenconserv , hwar efter Spottandet snart
lärer yppa sig. I medlertijd håller then siuke
sig uthi en warm Camare / ligger / sitter / el-
ler går / som honom bäst faller / samt achtar
sig wäl för köld och kalt wäder. Doch bör
wärman wara lagom / och icke förstärck / ty
upsätet är / at spotta uth Gifftet / och icke at
swetta uth thet. Swad ångslan och matthet
af en altförstärck wärma upkommer / weta the
bäst / som sådant purgatorium hoos fåringar
och qwacksalfware uthstädt. Lagom i all ting
är bäst.

Somlige menniffior salivera ganska lätt
och af en ganska ringa ting. Jag har haft
en / som af ett halft fierdedels lod Mercurio
Dulci spottade heel starkt. Somlige tåhla
tåmlig mycket. Doch bör man aldrig twin-
ga naturen / om then synes ey kunna bringas
ther til / ty elljest lärer wäl then Siuke döo
under händerne / sedan han först uthstädt här-
da magreef / öfwerflödigt Durcklopp / kall-
swett / rykningar och andra dödeliga anstötter.
Doch wijsar thet sig hoos somliga snart / hoos

somliga långsamare / om thet wil blifwa något af / eller ey. Så snart thet begynner stineska uthur munnen ; tandkottet ömmar / blifwer rödt och swäller ; tänderne värka och begynna resa sig up ; then Silke börjar theslikt at klaga om hufvudvärk / dunkande och susande för öronen ; och tungan / mandlarne / öronförtlarne och läpparne / samt kinderne upswälla / så är teki / at Spottningen låter snart komma. Men at thetta måtte så mycket snarare tilgå / håller man hufvudet wäl warmt / binder wäl om halsen och kinderne / hwilket blir sittandes / så länge man spottar.

Någrom hånder / at så snart Qwicksilfret begynner verka i kroppen / Blod och Blodswatn uplösa / och otroligen sönderriswa / så the en oförlifknelig ångslan / liksom något tungt skulle them påligga / klaga sig ondt öfwer magan / med wämjelse och grufwelig smärta. Thetta är ett wist förebod til en säker ther på följande uthspottning. Och kommer thenna ångslan ther uthaf / at alt thet blodet / som uthi underbukens förtlar af thet Veneriske Giffret varit förstockadt / och således ther nedre stadnadt / nu begynner af Qwicksilfret uplösas : och så thet skal gå til Hiertat / har thet ingen annan wäg / än genom Portådran och Lefran ; hwilken ådra / så hon af thenna myckna och stummige bloden uthtångies / gör then grufweliga ångslan. Hijt kommer ock / at äfwen alle ådror / och särdeles the i Lungorne / som äre the aldrastynaste / af then uplöste och

sönder

fönderdelte blodet uthspännas / hwilket icke kan skee uthan med smärta.

Theske nu nämde tekn / som föreboda Salvationen, skee hoos några then tredie eller fierde / hoos andra / ther man långsamt går til werka / eller ther Naturen tredskas / then 7. 8. eller 9. Dagen. Thet plåger ock komma seent til gångs för them / hoos hwilka Qwicksilfret söker sin uthwäg neder igenom med Stohlgången. Man kan thetta Durchloppet stoppa med Dialcordio, eller Theriak, och om man öfwer buuken lägger ett plåster af Mithridat, Neglikor och Canel med Brännerwijn. Somlige taga Neglikor / Meyran / Thimian / Meliß / och slika saker / them the uthi Spanskt Wijn koka / och låta patienten emottaga ijimmen ther af / sittandes öfwer en stohl wäl öfwerhölgd. Man måste doch intet alt för snart stamma thenna Lijfsjukan / ey heller alt förseent / ty thet förra gör skärningar i Lijfswet / thet senare tager bort krafterna / och hindrar Curen. Thet måste doch nödwändigst achtas / at ingen ting ingifwes eller påsmörjes af Mercurial-saker / så länge thetta Durchloppet påstår.

När Qwicksilfret har så wijda bracht sig igenom / at man begynner någorlunda spotta / är godt hopp. Spotten uthflyter genom wiså Spottgångar / som sig i munnen uthbryta / och hafwa fått åthskilliga namn / efter thes upfinnare / Steno, Wharton, Bartholinus, Schneider, Rivinus, Malpighi och Nuck.

These Spottgänger komma somlige från öronförtlarne / och öppna sig wid tredie Drelstanden af öfra käftan. Somlige uprinna från käftarne / någre under tungan / någre i swalget och goomen / somlige innan på kinderne. Och these alle syla fram all then spottten / som uthflyter. Doch äre these Spottvör nu af stemanet wijdare och större / än eljest : therföre man ock seer / at en myckenhet seegt stemma ibland framkommer. Somlige spotta meer / somlige mindre / then ena dagen / meer / en annan åter mindre / alt som Dwick silfret hinner werka. När man spottar fyra skålpund om dygnet / är thet nog / som Sydenham uthreknat. När Stoblgängen aldeles stadnar / spottar man mera. Doch måste ingen thet öfwer grufwa sig / at wäl 8. ja 10. dygn gå förbi / som naturen intet fordrar til Stobls.

Skulle uthspottningen stadna i förtijd / och förr än alt thet onda är borta / måste man med något af Mercurio Dulci, om morgonen gifwit / then samma igen bringa til gångs. Ther emot om spottandet är så häffigt / och munden fullnar så hårdt an / at thet är fara om patientens Liff / måste man taga in något laxerande medicament, Clyster / eller swettdrifswande / på thet at Dwick silfret och Fluhen måtte afföras en annan wäg. Somlige gifwa til then åndan in Bladgull / andre gifwa Swafwelblommor. Men at the uthgående skarpheter ey alt förmycket måges

såras

sååra munnen och tandkötet / är godt at gurgla sig med warmt salt watn / fast thet swijder / eller och med watn och miölk : eller med watn kokadt af korn / Zbiskroth och Dwittens kårnar : eller med en dryck kokad af China-roth / blandad med Limonsoppa / Skedbladss Spiritu , eller Brännerwijn och wild wallmoge Syrup. Thet Halswatn / som förr nämdes / är ock ganska godt / ty thet förtager hettan / och befordrar Spotten. Somlige koka Glåderblomster i miölk. Andre blanda Rosenhoning och Limonsoppa med miölk / som är ett godt medel. Andre koka Guajac och Sassafras , taga spadet theraf / blanda med Rosenhoning och litet Vitril-Spiritus. Här med måste man sig stundeligen gurgla / natt och dag. Och thetta är aldramåst / som fast alle Salivanter klaga : Min Mund / min Mund !

I förstone tå Klußen är som swårast / och sulnaden störst / är intet rådeligt at sofwä på thet man icke må oförmodeligen storekna. Men skulle then Siuke ey mäçhta längre wara / kan han lägga sig på sijden / och stieka ett klåde i munnen / som är indoppadt i salt watn / så lårer spotten lijka fulit löpa. The / som tilförende hafst Skiörbiugg / måste alltid dricka / och alltid hafwa munnen wåth / så lårer Giffet / tå thet uthflyter / ey så illa tilpynsa munnen. Men the drycker / som somlige under warande Cur påläaga them sårkom at dricka af Guajac , Sassafras , China , och Sarsaparillroth / och flere saker / äre aldeles

onödige / ty the hindra meer Salivationen,
 än the befordra. Är man smord til uthspott-
 ningen / måste man / så spotten begynner med
 alfware at komma / ombyta Lakarn och skior-
 ta / at icke these kläder altförmycket torde
 öka Fluhen.

Thetta uthspottandet sker hoos then ena
 längre / hoos en annan kortare / alt som na-
 turerne äre. Ju mera man är smittad / och
 ju längre man burit Giffet hoos sig i krop-
 pen / ju längre måste man spotta / så framt
 man icke wil en annan gång spotta på nytt
 igen / hwar på jag sedt exempel. Thet wah-
 rar gemenligen tree wickor / men måstadeles
 trettijs sex dagar. Somlige sullna intet stort /
 ey heller spotta mycket ; doch som these stin-
 ka uthur mannen / och spotta meer än wahn-
 ligt / är thet likwäl ett teka / at blodet och
 alle wätstor äre i samma inbördes förändring /
 som Salivationen kräfwer / och kunna altså
 these / fast någon tijd omgår / äfwen så wäl
 som the andre bothas och til rätta ställas.
 Then ene menniskian kan sofwa af sig ett ruus
 på en natt ; en annan har ondt thet af en
 heel wicka.

Swad tijd på åhret skal wara then bä-
 ste / kunde någon fråga ? Then warmaste är
 fuller bäst ; men nöden har ingen lag. Så
 then siuke står i fahra / at mista någon an-
 seenlig Dehl af sin kropp / är nyttigt at thet
 skeer / fast wore thet ock i kallaste wintren.
 Och går thet nästan lijka wäl / när man har
 en

en tienlig värma ther til / som jag offta för-
farit. Wäderlekens ombyte gör dock alltid
något hinder här uthinnan. Ju renare vä-
der / ju bättre. Therfore ock Sydenham til-
står / at Salvationen ey så lätt löper af i
England / fast Medici thersammastådes sig
wål ther på förstå / som thet skeer i Franck-
rieket / för wädrets mera renhet skuld. Doch
kan thetta ändras hoos then spottande med
rökpulswer / hwilke ock förtaga then lucht och
stanc / som wankar i sådant tilfalle.

Unbelangande Diæten eller förhållandet
i math och dryck / så är thes i acht tagande
ganska nödig. The gamle Läkare hade åth-
skilliga meningar om Diæten i Siukdomar.
Somlige gofswo math allenast hwar tredie
dag / och kallades therfore Diatritarii. Som-
lige funno nyttigt at äta hwar annan dag /
som Thestalus, och hans Lärjungar. Någre
tilstodde alt förmycken math / som Petronius;
andre ther emot gofswo alþintet / och kallades
förthen skull *αποχόροι* eller uthswältare. Thet
är fuller sant / at någre främpor / them man
fått genom mycket swalg / kunna bortswältas/
särdeles Frokan; men i thetta måhlet duger
thet intet. Efter tänderne äre gemenligen lös-
se / och tandköttet såårt / ty kan then siuke in-
tet äta någon spiis / som behöfwer tuggas.
Rörlucht kan man intet lijda / så länge thet
wärsta står på / och är ey heller något fött
nyttigt för Salivanter, emedan thet ökar het-
tan och förrutnelsen. Therfore är bäst / at
hålla

hålla sig wid tunna soppor / öhl och bröd / Eggöhl / hafwersoppa / Prissaner, öhlostwaxla / panateller, warmt swagöhl / och när man börjar lida krafftsoppor / them Avicennas påfant / som à Castro säger / eller Hönssoppor / Kalfsoppor / och kofta Egg / kan man them bruka. När man ock befinner / at tänderne fästa sig och tandköttet faller / kan man wäl äta kött / af Kycklingar / Lamb / Kalf / Canner / och sådant meer / Doch mycket sparsamt. Men all thenna mathen måste wäl med Salt bekryddas / som rötan förtager. These Soppor måste flitigt drickas / Doch listet i sender. Ther mycket går bort / måste och något sättas i stället. Skulle then siuke wara bösigelig till swimmande i förstone / kan han lychta på Atticka / eller på Citron / Pomerants / Äplen / och annat slikt. Therefore berättar Diogenes Laërtius, at Democritus, då han redan til en hög ålder war kommen / och låg til sängs / har doch i många dagar uppehållit lifwet ther med / at han doppadt miukt bröd i ett wälluchtande Wijn / och hållit under näsan. Alle hettsige Wijn och Drycker måste man fly / ey eller weet jag någon / som långtar ther efter. Och när man således / som sagdt är / beteer sig / lärer ingen flaga / at han har legat i Salvation.

The uthwärtas stora Anyhlor (Tophi) som sitta på benen / eller och i hufvudet / kan man öfwerläggia med thet samma slags fördelande plåster / som här öfwan nämndt är

är wid Liümstokörtlarna. Willja the således intet gie sig / kan ett plåster göras af Salmiak-blommor / Sublimat och Galbans-kåda / hwilket plåster plåger them nedfråta. Då skorpan är afdragen / och theße knyflor genom wahrets uthflytande gie sig / läker man them sedan / som ett gifftigt såår ; men troor man / at ock benet ther inunder är angriipet / måste thet exfolieras och affstwas / så mycket som är förderfwadt / elljest wera the straxt up igen. Hwad Näsan widkommer / så har jag tilförende omrördt / huru man thes såår och angrep rensa skal ; men då theße såår under Saliverandet tyckas wara reengiorde / kan man efter Musitari godtfinnande göra en Såarsalswa af kräftstenar / Wallrath / Cinnober / Blysocker / och Campher med Peruanisk Balsam , och ther med skadan bestryka : eller indrypa Elixir Proprietatis , eller inströö ett pulswer af Allun / Myrrha , och Safran / eller Bernstein och Colophonium.

När nu således med SpottCuren är beståldt / och then / som Saliveradt / årnar sig snart uth / plåga somlige med en purgation stoppa flytelsen / samt ther igenom rensa kroppen / som the föregifwa. Andre bereda drycker af Guajac och Sassafras , at ther med uthorka spottten. Någre göra thet för then åndan / at thet i kroppen öfrige Dwicksilfret må uthföras. Men theße och flere skåhl / ehuru the ock synas rijmlige / winna hoos mig intet bijsfall / aldenstrund jag genom nogsam erfarenhet befunnit /

funnit / thet Purgationer, Swettdrycker / eller och swettande i småa torrbadstugur genom brännerwijn / ofta gånger göra / thet Smittan efter någon tids förlopp sig å nyo låter spörja. Bör alttheföre aldrig någon stoppa Spottningen / uthan lemna then friihet / at stadna sielf; warandes intet angelågnare / at purgera efter SpottCuren / än före then samma. Dwicksilfret blir ock snarare qwart i beenpijporne / ledarne och hufwudet / när man således söker at wara nödig; men får Spotten löpa fritt / går thet altijd säkert ther med bort / som man ock offta finner thet igen på botn i Spottkåriken. Thet är altså rådeligt / at afstå med sådane saker / och i thet stället / sedan man ock begynner wåga sig uth i wådret / hwar wicka en tijd bortåth intaga något af Mercurio Dulci, at således ett listet tekn af uthspottande ännu någon tijd må qwart blifwa. Hwilken Sydenhams och Boërhaaves lärdom jag offta med nytta efterfölgt hafwer / och lærer ingen thet ångra. Är alttheföre onödigt werk / at med Gullringar eller Ducater i munnen inlagde / willja uthlocka Dwicksilfret uthur kroppen. Är Dwicksilfret så wijda och til munnen kommit / går thet snart bort. Man måste doch intet alt förhastigt wåga sig uth i falla wådret / at icke således Spottningen förbittida stadnar / samt lemnar något af Gifftet / eller af Dwicksilfret qwart i kroppen / som sedan kunde upwäckia någon fortrettlighet.

För thet öfriga / som all blodet / eller ock
 måstadelen / är genom Salvationen uthspot-
 tad / at man således / hwad sielfwa blodet an-
 belangar / blijr en ny menniska / ty måste man
 ock uthwälja en stråfwande Diæt emot then /
 som tilförende war brukelig. Men särdeles tie-
 nar sig / at salta wäl sin math / Dricka syrli-
 ga drycker / Wiin och Kärnmiölck / äta Ci-
 troner / Pomerantser / Applen / Swetskon / Pru-
 neller, och dylika saker. Doch wet jag / at
 thenna min uthlåtelse mångom lærer misshä-
 ga / af thet öfwer alt gängse ordståfwet / som
 borde man i alle Siukdomar achta sig för
 salt och suurt; hwilkom jag gärna lemnar sin
 frishet / at fara galit / efter the sielfwe så wil-
 ja. Förnufftet och förfarenheten döma helt
 annorlunda i thenna Saken. I Frankrijket
 och Holland är ingen ting brukligare / än Dric-
 ka Ptissaner och Kärnmiölck / som syrliche äro.

Men hwad Qwicksilfret egenteligen är /
 som en så underlig werkan åstadkommer / thet
 om är ganska swårt at säga. The Gamle
 hafwa giordt thet både warmit och kalt / bå-
 de wätt och torrt / doch thet gör intet til saken.
 Fallopius tycks hafwa sagdt thet rättaste /
 at Qicksilfwer är Naturens Underwerk. The
 senare Medici, sedan man begynte ey annat
 tala om / än Acidum och Alkali, Suurt och
 Luthsalt / sökte at föra Qwicksilfret til enthe-
 ra af these. Och som the så måstadeles trod-
 de / thet ock somlige ännu troo / at then Ve-
 neriska Smittans Giffit bestode uthi en Sy-

ra / så hafwa the ock welat förswara / at
 Qwickfilsfret wore ett Alkali, eller ett ting /
 som stråfwade mot Syran; kallandes Daël-
 man Qwickfilsfret thet förnämsta af alle Al-
 kalier. Ther emot instämman andre / Dolæ-
 us, Sylvius och flere / at Qwickfilsfret intet är
 något Alkali eller Luthsalt / uthan ett Suurt
 ting. Ja thet är ock werckeligen Grundsyran
 til alla syrligheter / både i Metaller och alle-
 handa wexter. Ur ock af then bestaffenhet /
 at thet kan otroligt / ja til Millioner småå
 bollar fördelas / behållandes Doch alltid sin
 förre Qwickfilsfret-natur / ehuru thet ock war-
 der twunget. Therfore har Plinius ey så il-
 la kalladt thet Liquoris æterni Vomicam,
 eller en oförwanskelig bubla. Thet är altså
 ingen twiswel på / at Qwickfilsfret består af
 en grundsyra med Swasfvel förblandad / och
 är ett moderämne til alla Metaller. Doch
 säger jag än / som i förstone / at Qwickfils-
 rets egenteliga Natur är ganska swår at
 uthforska.

Huru och på hwad sätt Qwickfilsfret gör
 Salivation och uthspottning / är en angelägen
 och nödig fråga? Men om Medici uthi nå-
 gon ting äre stridige / så är thet wist i then-
 na saken. Lister menar / at uthaf Qwickfils-
 rets köld skola wattuådrorna mista sin spån-
 stighet / och således watnet af sig sielf uth-
 rinna. Wore thet så här med bestaffadt /
 så skulle wäl watnet snarare genom andra
 wägar bryta sig uth / än genom Spotträn-
 norna

norna i munnen. Ortlob troor / at Qwick-
 silfret håller sig / alt som patientens natur
 är / så at / thet thet i Kroppen förbinder sig
 med Alkaliske Salt / skal thet gå bort genom
 Urinen : thet thet finner en tunn blod / med
 flychtige salt upfyld / skal thet verka genom
 Swetten ; men om thet skulle träffa en salt
 och suur blod / blefwo Qwicksilfret thet med
 förknippadt / och således söndersture munnen /
 at watnet then wägen måste uthlöpa. Thet
 är fuller sant / at ju mera salt är i blo-
 det / ju mera blir Qwicksilfret sönderriswit
 och fördeladt / och ju större werkan har thet ;
 som man ock kan see / at Sublimat är gan-
 ska häftigare än Mercurius Dulcis , hwar
 om Alexander Thomson wacker skrifwer.
 Doch tycker jag mindre om thenna menin-
 gen / än then förra ; icke nekandes / at Qwick-
 silfret esomoftaste genom Urinen / och Swet-
 ten / ja måstadelen genom Stohlgången af-
 går. Men om thet skeer på thet sättet / som
 Ortlob sagt / troor jag intet. En nästan sligt
 mening har Blankard haft / at Qwicksilfret
 skulle i Kroppen indricka och til sig slingra al-
 la i blodden warande salt / och således blifwa
 corrosiwt och frätande. Men thenna til-
 werkingen af Sublimat lærer ingalunda kun-
 na skee i menniskans Kropp / ty thet til be-
 höfs en större wärma. Thet kan jag intet
 neka / at the / som före besmittningen haft
 Störbiugg / och sedan Salivera , lære befin-
 na en större smärta och mera såårt i mun-
 nen /

nen / än andre ; hafwandes ey eller någon någonsin anmärckt / at sådant Sublimat är uthspottadt / men tvärt emot / at rena Qwick-silfret är i Spottkärilen befunnit. Blegny åter säger / at så Qwick-silfret gifwes för sig sielst / skal thet gå bort neder igenom ; men gifwes thet med andre sakers tilblandelse / skulle thet hafwa sin werkan ofwanföre. At icke rått Qwick-silfwer gifwes ibland inwärtas til hårda förstoppellers öpnande / är ingent twiswel / men thes werkan är doch icke alltid lijka. Flera meningar wil iag intet anföra.

At säga min tancka uthi en så swår Lä-
 Farefråga / håller jag ganska betänkligt ; doch at göra kort / är min mening thenna. Til thet Veneriska RöthGiffet skulle wara ett sådant Mothgiff / som kunde aldeles öfwerwinna Smittan. Nu äre fuller allehanda suure Mineraliske Uttickor / som Salpeter-
 Swafwel-Vitril och Salt-Spiritus samt alle-
 handa af kådachtige träd och rötter uthkoka-
 de Drycker tåmmeligen gode ; men efter myc-
 ket bepröfwande / är intet medel så kräftigt befunnit / som Qwick-silfwer / emedan thet är Moderssyran til alla syrligheter / har en tref-
 felig tyngd och fasthet / kan förmedelst thes småå bollar igenomgå alla tiocå wåtskor / ådror / och trånga körtlar / samt uplösa hela Bloden til ett ganska tunnt watn.

Thetta Blodens uplösande sker doch i Pulsådrorne måstadeles. Pulsådrorne (Arteriae) äre Vasa Conica , eller wijde ådror
 i be

i begynnelsen / men wid ändan smale. Ådrorne (Venæ) ther emot äre Vasa Cylindrica, eller sådane / som äre smale i begynnelsen / men wijde wid ändan. Therfore tå Dwicksilfret tillijka med blodet från Hiertat uthsprutes / kan thet intet länge uthi Pulsådorne linea recta och ända fram omföras / emedan thet här och ther stöter på Pulsådornas siidor / och warder således straxt / förmedelst theras uthspånstiga och sammandragande krafft / (Vis Elastica) wijdare fortstufadt genom åthskilliga brutna lineer; doeh så at Angulus Adscensionis eller stutsandet tillbaka / är uthi alle röde kroppar lijka med Angulo Incidentiæ eller nedfallandet. Slår man en boll ända ned i golfwet / så stutsar then ända up; men slår man then på snedsko / så stutsar then sålunda up igen. Ther af hånner / at Dwicksilfret och blodet uthi Pulsådorne altijd ombyta sina puncta contactuum eller anrörismooth / at blodet således af Dwicksilfret / som är mycket fördeelt under ett ljetet skömme / mycket smått och mycket fast / (plurima moles, minima superficies) otroligen warder sönderrifwin och uplöst / at således then röda blodet / som tilförande hwarfen kunde gå in / eller rummas i wattuådorne / nu mera til watern förwandlad / kan thet uthinnan röras och omföras. Hwar af följjer / at Dwicksilfret är thet aldrastörsta upmiukande och uplösande Medicament, och efter thet består af syra och fetma / fabr om i

Kroppen / som en Metallisk Såpa / och således alla Pipor och Ådror igenomluttrar / was skar och affstryker.

Doch så tilförståendes / som jag på ett ställe i mine Tancsar om Suurbrunnars krafft och werkan mig har yttradt / at hwarcken thetta / eller något annat Medicament af sig sielf röres och omföres / uthan allenast af Hjertats klappande / samt Pulsådornas uthspännande och sammandragande. Thersföre man ock säkert kan säga / at fuller Qwicksilfret uplöser blodet / men Doch icke af sin egen krafft thet gör ; en eller af sin egen willja och behag bryter sig genom munnen och spottandet uth. Och tyckes thetta werket således sig förhålla / at förr än Qwicksilfret har gådt igenom Hjertat / gör thet ock ingen werkan. När Hjertat sputar uth Bloden tillijka med Qwicksilfret uthur sin wenstra Camare / tager stora Pulsådran Aorta emot Bloden / och then wijdare omdriifwer. Thenna stora Pulsådran fördelar sig strart wid Hjertat i tvåne grenar. Then ene går linea recta, ända rätt upföre til hufwudet ; then andra kröcker sig neder åth Kroppen. Här wid måste man merkia / at alle wättskor lättare omdriifwas was uthi rätte canaler, än uthi the krolotes som Hydrostatice of nogsamnt läwer. Men om i then blod / som uthur Hjertat warder uthsprutad / äre någre Delar mycket småå / Doch lijkwål faste och tunge / är thet ingen twiswel på / at these fara ända fram rätta-

ste

ste wägen / och drijswa the andra wättskor / som lättare äre / uthur wägen / in uthi then krostota ådran / eller uthi siidoådrorna. Och thet är orsaken / hwarföre then bästa Bloden föres up til hufwudet och hiernan / til Sinnets behof. Som ock hoos en menniska / then ther Qwicksilfwer intagit / ingen ting uthi blodet / kan wara så tungt / och så fast / under ett lijtet skömme / (major nulla molles sub minori superficie) än åfwen Qwicksilfret / så följier nödwändig / at ock Qwicksilfret then rättaste wägen från Hiertat / thet är / up til hufwudet drijswes / och således genom Siidoådrarna eller Waturören / som til munnen löpa / then uplösta Bloden fortdrijswer / ja omsijder sielf genom Spotrören uthfailler. Men thet Qwicksilfwer / som wid hwarje hiertklappning kan komma at slincka nedföre åth Kroppen / behåller länge sin undfångna rörelse / skilljer och uplöser all sammanhängiande blod från hwarannan / samt på sätt och wijs / som förebemåldt är / til watn förwandlar / och omsijder med sig och före sig drijswer til hufwudet och thes körtlar ; wahrandes rörelsen uthi alle Solide Kroppar längre / än uthi the / som mindre fasthet åga ; thet man kan see wid gosars bollspehl / huru the hårde bollar låta slå sig lång wäg / men the blöthe thes mindre / fast pådrijswaren slår them bågge til med lijka macht och styrckio.

Thet torde ock mycket göra til Qwicksilfrets

silfrets och andra sakers upkomst til hufvudet och munnen / at man söker med åthskilligt omwefwande hålla thesa delar uthi en större värma / än the nedriga delar. Huru then delen / som warmare är / är ock blodfullare / än then kalla / är allom bekant. Bloden driifwes måst thijt / ther minsta mothstånd finnes. Sticker man then ena handen i kalt watern / och then andra i warmt / skal then i warmt watern blifwa mycket större / och alle ådror mera uthspändte / än på then andra handen. Doch torde hånda / at then grenen af Pulshådran / som går up til hufvudet / ej är lijka rak och ända fram hoos alla menniskior / uthan krockot ; hwar af thet ock kommer / at Dwicksilfret ey gör hoos alla en lijka Salivation , uthan fast mera söker sin uthwäg annorstädes. Och thetta är twifwelskuthan orsaken / hwarföre then ene snarare af öhl eller wijn warder drucken och til sina Sinnen förståld / än en annan. Doch wil jag thenna min mening ingom wiidare förebringa / än then med Naturen / dageliga Förfarenheten / och Hygrometrien öfwerens stämmer ; kunnandes förmodeligen the / som Hygrometrien förstå / aldrabäst döma här om / och finna / at / tå man af Hiertats samt Pulshådrornas rörelse och klappande wil uthämta orsaken til Salivationen , lære the många andre updichtade meningar och griller af sig sielf i hwiimsko förfalla.

Uthlänskt Bråna tycks ey skada
 Wid then första början sin;
 Men när Gifftet sig wil bada
 Innom fulla ådrors skinn/
 Bör man söka til at blifwa
 Sådän kärlig Bråna qwitt/
 Och til tacksamhet uthgifwa
 Kundelig af Gullet sitt.

Thet femte Stycket /

Om Spott- Curenß nytta
 wid andra Siukdomar; samt Præ-
 servativ för then Veneriska
 Smitton.

När Salvationen således / som of-
 wan bemålt är / förrättas / lä-
 rer man förnimma / at then med
 mindre beswär för them Siukom
 aflöper. Men ther emot / om alt
 förmycken hetta / Badande och
 Decocters drickande ther wid brukas / är thet
 icke allenast odrägligt för patienten, uthan
 ock ett hinder i sielfwa Curen / ja listen nyt-
 ta efter så mycket beswär. Hwar af är kom-
 mit / at mången wil håldre bära sin död i
 kroppen / än uthstå så mycket ondt; uprepan-
 des thet befanta Thuani uthspråk;

*Graviora Morbis patimur remedia ;
Nec Vita tanti est, vivere ut possis, Mori.*

The saker / som oss gifs / at drijswa bort
wår Smårta /

Oss göra mera ondt / än sielswa
Siuktan gör ;

Ja / Lijfwet är ey wårdt / at man
ock therför bör

Uppå så längan tid haa Döden i sitt
Hierta.

En Italienare har ock mycket wål sagdt
om Kärleken : Il morir e niente ; ma il
vivere bragiando , e troppo. Och torde
hända / at thetta ledsama och onyttiga förs
farandet har hoos mången giordt en wåms
jelse och misshag för Dregel-Curen ; liksom
och ingen lättare wäg wore til Salvationen,
än åfwen then / som med så mycket före- och
esterpurgerande / Uderlåtning / Drycker /
Badningar och andre saker / af the fläste
Qwacksalsware nu för tiden brukas. The
ther emot / som för sin ningghet skull sielswe
qwackla med sig / måste ock sielswe swara /
om the således afforta något af sitt lijf ; wa
randes these ey olijke Hermocrati, som för
döm heldre wille döo / än kosta en ringa pen
ning på Läkaren / på math och lius.

Thuru ock ther med år / så lemmar jag
hwar och en i sin mening / och wil ingom
påbörda thet / hwad jag sielf af egen förs
renhet

renhet har anmärkt. Man måste pröfwa all ting / men behålla thet bäst är / Doch at thet skeer med ingens skada och nachdel. Men at man är i then tanckan / at Salvation-Curen endast och allenast wore nyttig för then Veneriska Smittan / thet är heel falskt. Thet är fuller sant / at thenna SpottCuren blef i förstone til ingen ting annat brukad / än til hämmande af thenna Smittan ; men sedan / när åthskillige förnufftige Läkare begynte eftersinna thenna stora Curens hemlighet / och at alle Siukdomar / som bestode i sielfwa blodet / af ingen ting annat bättre wore at afhjelpas / än genom thetta medlet / blef och thenna SpottCuren i åthskillige andre tilfällen brukad ; warandes Salvationen, och ther näst Suurbrunsdrickandet thet förnämsta och allgemenaeste sättet til the fläste krämpors borthande och hämmande. Doch som SpottCuren i förstone allenast brukades til thet Veneriska Giffnets uthspottande / ty har ock mången ännu then tanckan / at så snart han hörer någon Salivera, menar han straxt / at then Saliverar för en smittosam Siukdom. Men huru ock thenna besyllumningen offta är ogrundad / och huru mången ther uthinnan oförskylt lidder förtretlighet / lemnar jag til them / som således döma / och til them äfwen / som sålunda dömda äre.

The Siukdomar / som grunda sig uthi the faste Delars Slapphet eller Styffhet / kunna genom Salvationen alskingen hjelp winna.

Ther emot the främpor / som i blodet bestå /
 finna en säker lijfa / antingen blodet är för-
 tunnt och til förrutnelse bögeligt / eller ock alt
 förtiockt / stummigt eller seegt. Och hwad be-
 höfwer man så mycket fruchta för thenna å-
 dla SpottCuren / aldenstund Naturen sielf
 wijsar oss wägen ther til. The som warda
 rörde af heelt Slag / yttra sig med fragga
 för munnen / at thenna Siukan ossfa genom
 Salivationer står til at hielpas. Uffwen så
 the / som hafwa Fallande Goth / spotta myc-
 ket / och stå merendels genom thetta medlet
 at hielpas / så framt icke Siukan är ärste-
 lig. The menniskior / som en eller flere gån-
 ger om året angriipas af Snufwan / och så-
 ledes en myckenhet stumm ifrån sig gifwa /
 warda ock gemenligen för alla andra Siuk-
 Domar frije / så länge Naturen sig således
 förlöser. Jag kanner en hederlig Man / som
 genom Naturens hielp allena swullnade til i
 ansichtet / och sedan begynte tåmmeligen hårdt
 at spotta / hwilket warade öfwer en tree wic-
 kor / och twiswelkuthan rensade thes Kropp
 treffeligen. Man seer ock hocs hästar / hu-
 ru the genom Swarken i wåhrtijden från män-
 ga sina plågor uthransas. Thetta alt är ett
 slag; Salivation af Naturen sielf utharbetad /
 som oss menniskior och andra Creatur från
 mycket ondt befrijar. Är altså Snufwa eller
 Catarrh en Febris Depuratoria eller Riense-
 feber. Och hwad är Pensel-Curen / Hals-
 och Magekratsar / Tobackstuggande och Rös-
 kande

kande annat / än ett slags Salivation, fast these sidst nämde / hwarcken med then rätta SpottCuren / eller med hufwudflytelsen äre til at lijfna : ty the föra fuller bort thet tunna watnet / men thet tiocka Flemmet blifwer qwart / hwar af matthet / magerhet och gohlblekt ansichte härkommer.

Ther hwarcken andre Läkedomar / eller Suurbrunsdrickandet wil hielpa / är ingen säkrare tilflycht / än til SpottCuren / så framfehlet består i Bloden. Thersöre har man genom förfarenheten befunnit / at Gorthsiukan / tä then först begynner / genom DwicksilfwerCuren står til at hämmas / men får then rotha sig in / hielper thet intet. Theslijkest gammalt Skörbiugg / som hwarcken wil gie sig af Medicamenter, eller Suurbrunnen ; gamle Såår och skador / the så kallade sura Been ; Fistlar eller Pissår ; Ulsta / Skabb och Klåda på Kroppen ; Skorfwen i hufwudet ; Finnar i ansichtet ; Spitålska ; Borttagenhet ; Krumphenet ; Lijfmatken ; flygande Gicht och Torrwärk / samt ther uthaf flytande Kroppens uthmagrande / och flere slijke krämpor / stå intet genom någon ting så säkert at bothas / som genom thenna Curen. Äfwen så om Wattusothen håller sig uthi bullet af Kroppen / (Anasarca) finner man en säker both af thetta medlet. Sammaledes uthi werter och store knyblor / antingen under hakan eller annorstädes / ja / til alla gamla / i blodet inriktade / motspänniga och ledsama Franckheter.

Och

Doch som the så kallade Mieltsiukē mycket spots
ta / så wijsa the ock ther med / at ingen ting
bättre hielper them från sitt myckna onda /
än åfwen thenna SpottCuren / thet jag med
någre har försöft / ther hwarcken Suurbrun
eller andre medel hielpa wille. Gammal Co-
lic eller Klooreef / hwar af någon borttas-
genhet är til befruchtandes / eller och rycknin-
gar ; theslikes gammal stadigwarande Huf-
wudwårk / som snart i ett Slag sig kan för-
wandla / finner uthi thetta Låkebøthet en så-
ker tilflycht / thet må ock wara något Vene-
ristt ther inunder / eller intet / eller ett Flemm
allena / som trycker hiernan / och thenna huf-
wudwårken förorsakar ; Doch at undantaga /
om hufwudwårken skeer / så förtlarna emil-
lan lamellerna eller hufwudskåhlens benskijs-
wor / åre af Gifftet angriipne.

Som ock Bellini aldrastörst har bewiist /
uthaf hwad orsak Trediedag; och Fierdedag;
Skåltwor hårröra / nemligen af ett Flemmigt
wäsende / som the aldrastinasta ådrorna nå-
gon litten tijd tilstoppar / så länge at Hier-
tat och Pulsådrorne med sitt klappande thet-
ta Flemmet hinna bortskuffa / ock sin i med-
lertijd anfångde hetta til the uthwårtes delar
förfrämja ; kommandes Frokan så offta igen /
som thetta Flemmet återkommer och fastnar /
til thes thet ändteligen genom Naturen el-
ler andra sakers tilhielp warder söndergnug-
gadt och flytande giordt : så har man ock /
när theße Skåltwor alt förmycket willja tred-
stas /

skas / och ey på annat sätt stå til at borttagas / brukat then offta nämde Salivationen med nytta och framgång / särdeles i gamle Quartaner. Och tyckes wara bättre / at hafwa ondt en wicka eller två / än at frysa en långan tid ; warandes i thetta måhlet Spottcuren fast wisare och tilförläteligare / än Kinabarken / ehuruwäl thenne / af en förständig hand ingifwen / sällan slår feelt : men thet är doch något här wid at merckia / som ey allom är witterligt / och gör kanske thet mästa / at Frostan stadnar. Kinabark allena är ey så wis at lijta på / och kunde kanske Afkebarck eller någon annan göra thet samma / hwar om jag mig / wil Gud / på ett annat ställe skal wiidare uthlåta / och jämwäl wijsa / huru och på hwad sätt Kin-Kina Barken tager bort Frostan.

Och som således Salivationcuren är thet aldrawissaste medel och Läkeböthe til alla Siukdomar / som af Blodet och Kropsens wättskor härkomma / the måtte ock äga / hwad namn the äga willja ; så hafwa många lärde män / efter ett noga öfwerwägande och äthskilliga sakers bepröfwande / ändligen här uthaf sluttit / at ingen ting af alle Medicamenter wore / som kunde förlängia ens menniskios Lif / mer än then endaste Salivationen eller Spottcuren. Hwilken uthlåtelse tyckes på en ganska god grund stald wara / som jag ock weet / at många förnähme Herrar uthomlands för then orsaken skull Salivera, thet också en Högs

förs

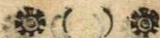
förnämlig ålderstijgen Herre här i landet om sig sielf mig sagdt hafwer; så at the många updichtade Pulfwer / Lijfbalsamer, Uppqwicknings Spiritus, Helmontii Lijfstråd / Swart Prustroth / Elixir Proprietatis, och flere dylika saker / äre af intet värde / som kan sees hoos then lärda Mannen Herman Boërhaave, hwilken mig mästa anledning gifwit hafwer til thenna utblåtelsen.

IBland så många andra nyttigheter / som af thenna SpottCuren winnas / antingen then för thet Veneriska Gifftet / eller för andra främjor brukad warder / är thenna icke then minsta / at man ther efter blifwer feet och frodig / fast man tilförende warit mager och torr; aldenstund Qwicksilfret ey allenast dödar alla matkar / som kunna finnas i tar-marne / uthan och öpnar Miölkådrorna / genom hwilka then smälte mathen skal til blodet upföras / samt igenomborar och rensar alla förtlar / förmedelst hwilke mycket uthrättas / hwad then födande hwiita bloden anbelangar. Then röda bloden föder intet. Men särdeles igenomluttras och säijas the sijne piipor och ådror i sielfwe Lungan / som är thet förnämsta wärktyget til Blodets utharbetande / och blifwer således skickelig til thet ämbete / til hwilket Lungan af Naturen är giord. Ja / när thet tunna och med Venus-Giffet besprängde frätande blodet / hwilket som nåhlar troppen förtärer / eller och thet skarpa blodet i Skörbiugg / Torrwärk och Gicht / genom Sa-
liva-

livationen förbrutit och uthfördt warder / så kan sedermera af ett godt och mildt blod ey annat följja / än kroppens födsel och tillwext.

Ynnu är en ting / som kunde kanste mången beweka til thenna Spottningen / at man gemenligen blifwer dågelig ther efter / får ett wackert ansichte / angenäm färg och skön hy på hela kroppen. Mången älskar at wara miellhwijt i sitt ansichte / en annan önskar sig röda kinder. Doch tyckes then färgen wara bäst / när hwijt och rött äre blandade. Rödheten skeer / när yttersta hullet eller huden är tunn och besprängd med många småå blodådror / at the genomlysa. Swijtheten kommer af en fetma / som ligger emellan lilla huden och tiocka huden / hwilken fetma hoos qwinfolcken igenomlyser / och gör then wacker hy / som them så pryder ; men fåå af manfolcken åga thenna fetman uthi hullet. När nu SwicksilfwerCuren rensar hela kroppen / och altså uthluttrar hwad som satt sig uthi the små körtlar af yttersta huden / så kan intet annars wara / än ju ther efter en friskare färg skal följa och bekommas.

Men til thenna SalivationCurens förwåttande bör ingen Swacksalware eller Kåring tagas / som saken ingalunda förstå / fast thet ibland slår lyckeligen uth. Doch kunna somliga tåmmeligen prata för sig / och wilja alltid tyckas åga något Arcanum eller

hemligt medel til Siukdomens behande/ thet jag icke aldeles nefar. Skulle then ock al-
 tijd wara then bäste / som måst kan tala / så
 hade Menander fordom sagdt galit: *ἰατροῦ*
ἀδόλεσκα νόσον, πάλιν νόσον. En stors-
 tahlände Läkare wore för then Siuke then
 andra Siukdomen. Ehuru ock ther med år/
 så warda kåringer mycket wid then Veneri-
 ska Smittan bruukte; men med hward säters-
 het för patienternas hessa / thet weta the
 bäst at säga / som gådt til Bonåhser / när
 man hafst goda Måstare. Uthi the Umbe-
 ten / som tiena til kroppsens uthwärtens skyh-
 lande och beklådande / såsom Stråddare /
 Skomakare / Skinnare Umбетet / och flere
 slijke / får ingen sättia sig neder / förr än han
 giordt sitt Måstarstycke / och blifwit weders-
 börligen förhörd. Men uthi then wettenska-
 pen / hwar af menniskians Lifs / Hessa och
 Sundhet hänger / går thet intet så til. Så
 snart man lärdt ett Recept uthan til / och
 kan driistigt tala för sig / wil man ock straxt
 heta Doctor, eller Doctorinna; men en
 Doctor och Doctorinna bör wara begåfwad
 med Doctrina, Wett och Förstånd / eljest är
 thet ett stort Namn på en litten by. Icke
 är en Skoo / eller en Räck / eller något så-
 dant at förlikna emot Menniskians Kropp och
 thes dyra Hessa / som allom förnufftigom så
 får år / at ingen ting / näst Gud / kan eller
 bör wara kårare i werlden. Ther någon

D.wack=

Swackjalswäre teer sig in i Staden Mompelier, blir han straxt satt på en mager och skabbot Åsna / föres så baklänges fring hela Staden / begabbas / bespottas / stötes och knubbas / med allehanda oreenlighet öfwerkastas / och således Staden förwijses / som är at läsa hoos then lärda Liebaut, i Företaset af thes Anmärkningar öfwer Hippocratis Aphorismer, och Dedicationen til Hinric then Fredies Konungens i Frankrieket och Pohlen Archiater Marcus Miron.

Skulle alttherrföre någon wara / som tycker sig af these mine Tanckar om then Veneriske Smittan / hafwa fått någon bättre wettsskap om Giffkets natur / och annat nödwändigdt; men ther hoos kunde klaga / at jag icke uthnämndt / huru mycket man borde tagga af hwarthera slags Medicamentet til Smittans bothande: så har jag thet med flids giordt / aldenstund jag troor / at ingen kan i thetta måhlet curera sig sielf / som thet ock är fahrligt at fresta. Then som wil thet wäga / han swäre ock sielf / om thet mislyckas. At jag ock ibland kommit at namna the delar / som blygsamheten wil hafwa onämnda / läwer mig ock wäl kunna uhrsechtas / som icke bör draga försynn / at / när nöden så fordrar / med höflighet nämna thet / som then Allsmächtige Skaparen ey har blygats wid at skapa.

Men yttermera / som man i Pesttijder söker Præservativ och bewarande Medel / at

icke Giffet skal sig anhängia och fästa / så tyckes man och kunna begära ett Præservativ för then Veneriska Smittan / emedan ock thenna så många hundrade Wienniskior har bracht om Liffwet. Och som jag på ett annat ställe har wiist / huru osäkre alle the så kallade Præservativ för Pesten äre; så wil jag ther emot nu säga / at för thet Veneriske Giffet gifs ett mycket säkrare och tilförlätligare Præservativ. Thet finner man hoos Ovidium uthi thes tredie Kärleks Book / at then ryktbara skönan Corinna twättade sig med wain / sedan hon warit samntagen; som ock ännu i dag sliکه systerar med åthskilliga Liqueurers insprutande förmena sig kunna Smittan undgå. Ja the Gamle Läkare hafwa ock något til thenna ändan antecknad / sårdes Ghinus, Massa, Guarguanti, Fallopius, Saxonia, Rudius, Almenar, Varandæus, Thierry de Hery, Botallus, Palmarius, och flere andre.

Doch som man med sådana sakers anförande / ehuru omwise the ock äre / kunde gifwa anledning til synd och säkerhet / ty wil jag sådana förmenta Præservativer aldeles förbi gå / och allenast thet säga / at the nästan duga til ingen ting. Så Elden är starck / brinner thet fuller ändå / fast hweden råa är. Thet förnämsta bewarande Medlet är thet gylDNA Epicteti uthspråk: *Ανέχε, καὶ ἀπέχε.* Hålt tig ther ifrån / och war måttelig. Then

Then som gier sig i floct och fahrnöte med the lättfärdige / får mott och mahl til löhn. Diogenes råder fuller hoos Plutarchum i thes Barnalära / at åskåda Sköfobuus någon gång / på thet man må kunna see / hwad åthskilnad är emillan Åhrbarhet och Ödngd. Theſ ord äre theſe : *ἔισελθε εἰς πορνείον πρὸς ἡμᾶς ἵνα μάθῃς ὅτι τῶν ἀναξίων τὰ τίμια ἔδεν* *Ἀλεξέρι.* Doch råder jag ingen ther til. När Demosthenes en gång fick lusta til then widtbekanta Sköfian Lais af Corintho, och hörde / at hon för ett sängelag wille hafwa en half Talent, thet är / efter wår räkning / Trehundra Guttijo och femb Riksdaler / har han / som Gellius och Macrobius ther om förmåla / yttradt sig med theſe tänckwärdige orden : *οὐχ ἀγοράζω τοσῶτα μετανοήσαι.* jag köper ey så dyrt / thet jag sedan måste ångra. Plutarchus har ock sagdt uthi bemalte sin Barnalära / at then / som wil med tiden få karsta och wackra barn / måste ey beblanda sig med mångahanda Öwinnfolck.

Ja then / som gitter besöka Siuēstugur och andra ställen / ther the Venus-smittade i sitt elände nederligga / kan ock fuller få en fasa therföre / ja ett så ståteligt Præservativ, som torde alla Medicamenter från Apothequet wiida öfwertreffa. Swarföre ock Trajanus Boccalini, i sin Boock Raggvaggi di

Parnaso, berättar / huru Zecca, en Läkare
 uthi Bologna, då han från sina resor hem-
 kom / har giordt ett anslag på en Taffla / at
 han lärdt thet aldrafäkraste Präservativet
 mot Venus-Smittan; thet han ock gärna
 wille them rikom för någon betalning / och
 them fattigom för alskintet / meddela. Då nu
 en myckenhet af folck kom tillsammans / tog
 han fram ett skönt Contrafayt, och begynte
 med ziirligt tahl Ansichtet och alla thes de-
 lar / särdeles Näsan / at berömma. Men
 när han merkte / at alle med långtan wans-
 tade / hwad ändteligen thet så berömda Prä-
 servativet skulle wara för ett Pulsiver / Lat-
 werg / eller Droppar / tog han fram ett an-
 nat Contrafayt af samma person / doch nå-
 selöst och illa medfarit; uthlätandes sig thet
 wid / at då en menniska begrundar Kroppens
 Halsa och Skönhet / emedan thes Ansich-
 te är fullkomligt / och thet emot thes weders-
 styggelighet och wahnsfapelighet / när Ansich-
 tet och Kroppen af thet Veneriske Giffter
 äre skadde / så wore thet ett tilförlåteligt och
 fast Präservativ. Och som the Rom-Ca-
 tholiske i sine Bönböcker altisd hafwa små
 Kopparsstycken af the Helige / them the för
 sine Patroner dyrcka / så kunde äfwen såda-
 ne Näselöse Contrafayt mången kanslee från
 oreenlig beblandelse affkräckta.

Thefuthan är måttelighet i math och
 dryck ett godt medel til alla retellers häm-
 mande;

mande; men ther emot / Sfwersflödighet /
 Kräselighet / Swalg och Drickenskap / ohöf-
 ligt Dahl / samt flere slikt dånständigheter /
 göra mången man förlig / som i sin enfaldig-
 het skulle fast aldrig täncka ther uppå. Och
 som the Gamle sade / at Wijnguden Bac-
 chus, och KärleksGudinnan Venus wore för-
 äldrar åth Jochsukan eller Podager, så kan
 thet jämwäl sägas / at Bacchus och Venus
 ännu i dag offra föda af sig en oächta dot-
 ter / then Veneriska Smittan. Är förthens
 skull thet Glamm och raillerie fåfångt / at
 thetta onda hemföljer gärna them / som re-
 sa til Frankriket och Italien / såsom the al-
 tid sedermera skulle hafwa nödigt / at resa
 genom Ungermannand til Churland / som ord-
 språket tyder. Thet är onödigt / at gå öf-
 wer åfwen efter wain. Ellskog; Giffet
 fins / thy wär / också i wåre bygder. Thet
 står fuller om Salomons Båtsmän / at the
 från Ophir, jämte Gullet / åfwen med sig
 hemförde Påfoglår och Apor; men thet wari
 doch fietran från mig / at jag thetta til nå-
 gon menniskios then ringaste förklening mis-
 tyder; som thet åfwen icke är at berömma /
 hwad för gäckeri och apespehl en Man i
 Holland / under namn af Jacobus Pluta-
 crius, om thenne Siukdomen påberligen fram-
 ställer.

Thet torde ock sluteligen göra mycket
 til bestyrande af alle sådane föttets irringar /
 om

om någon hoos sig med alfwär estersinnar /
 at all then fågring och skönheet / som Ellska-
 ren beskodar hoos sin kára / om som honom
 til omåtteliga lustar gifwa retelse / icke tå för
 tiden beskodas med naturlige ögon / uthan
 med lånta Microscopier och Glasögon / hwil-
 ka all ting större göra / än the äre. Thet
 ock något hwar lærer merkia / tå man omhju-
 der griiper til Aingerbokens Kopparstycke /
 och befinner / huru ett medelmåttigt och grofft
 Venus- Beläte. har tilförende kunnat en så
 håfftig Eld och tårande Kärlek uptånda / som
 then aldrastönsta i hela werlden skulle sedan
 knapt nog kunna förorsaka. Allthersföre

Wänden om / I Venus- Söner /
 Från Ehr willa Kärleks stigg.
 Men hoos Eder om I röner
 Någon Smitta skadelig /
 Gåån tå bort til mig ell' andra /
 At i rättan tijd få both /
 Så skal ingen mera klandra
 Uppå Eder Ellskogs Goth.

